

LUONNOSTA HYVINVOINTIA LAPSILLE JA NUORILLE

KIRSI POLVINEN - JUSSI PIHLAJAMAA - PEKKA BERG

**Kuvauksia luonnon
hyvinvointivaikutuksista, palveluista ja
malleista palveluiden kehittämiseen**

Kuva: Saara Viteli

LUONNOSTA HYVINVOINTIA LAPSILLE JA NUORILLE

**Kuvauksia luonnon
hyvinvointivaikutuksista, palveluista ja
malleista palveluiden kehittämiseen**

Julkaisija / kustantaja: Kansallinen Hyvinvointiverkosto

Jakelu: www.kehittamiskeskus.fi

Tekijät: Kirsi Polvinen, Jussi Pihlajamaa, Pekka Berg

© 2012 Kirsi Polvinen, Jussi Pihlajamaa ja Pekka Berg Innoman Oy,
Sitra ja Kansallinen hyvinvointiverkosto

SITRA

**KANSALLINEN
HYVINVOINTIVERKOSTO**

Kumppanuus ja käyttäjälähtöisyys

ISBN 978-952-6625-23-2

Kiitos työn toteutukseen osallistuneille toimijoille, lapsille ja aikuisille sekä työtä ohjanneelle ohjausryhmälle.

Ohjausryhmään kuuluivat: Lea Konttinen, Päivi Joenmäki, Eki Karlsson, Jukka Karvinen, Outi Myllymaa, Jussi Pihlajamaa, Kirsi Polvinen, Anu Saarinen, Kirsi Salonen, Sanna Sihvola, Petra Stenfors ja Pasi Vallivuori.

Esipuhe

Tietoisuutemme luonnon myönteisistä terveys- ja hyvinvointivaikutuksista lisääntyy jatkuvasti. Vaikka luontoympäristö on aina ollut suomalaisille elinvoiman lähde, terveys- ja hyvinvointivaikutusten tietoinen hyödyntäminen osana palveluja on vasta alussa.

Julkaisu auttaa tunnistamaan millaisia luontoa hyödyntäviä toimintakonsepteja lapsille ja nuorille on jo olemassa ja miten luontoelementtejä voitaisiin nykyistä paremmin hyödyntää niin osana kasvatus-, virkistys-, kuin harrastuspalveluita sekä miten uusien palvelukonseptien luomiseen pitäisi tarttua.

Luonnossa tapahtuvan toiminnan vaikutuksena havaittiin fyysisen kunnon paranemisen lisäksi myönteistä kehitystä mielikuvituksessa, aloitteellisuudessa, suunnistus-, havainto- ja yhteistyökyvyissä sekä sosiaalisissa taidoissa. Selvityksen perusteella uusille palveluille on kysyntää ja liiketoimintapotentiaalia.

Kansallisen hyvinvointiverkoston ja tutkija Kirsi Polvisen toteuttama julkaisu lisää tietoisuutta luonnon hyvinvointivaikutuksista ja uusista palvelukonsepteista. Tulokset rohkaisevat luontoympäristöjen nykyistä laajempaan hyödyntämiseen niin osana nykyisiä palveluja kuin uusien palvelukonseptien kehittämiseen.

Helsingissä lokakuussa 2012

Lea Konttinen

Johtava asiantuntija

Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

Tiivistelmä

Julkaisun tavoitteena on lisätä tietoisuutta liikunnan ja luontoympäristön hyvinvointivaikutuksista ja hyödyntämisen mahdollisuuksista kehitettäessä käyttäjälähtöisiä palveluita sekä esitellä tapoja palveluiden jäsentämiseen. Julkaisu on suunnattu luontoa hyödyntävien palveluiden kehittäjille, heidän asiakkailleen, päättäjille ja kaikille muille asiasta kiinnostuneille.

Vanhempien kiire ja työpaineet yhdistettynä kasvavaan luontolukutaidottomuuteen ovat lisänneet luontoon ja liikuntaan liittyvien palveluiden tarvetta. Luontoympäristö lapsen sosiaalisena ja fyysisenä ympäristönä tarjoaa tutkitusti mahdollisuuden rauhoittumiseen, rentoutumiseen, virkistymiseen, itsetunnon vahvistumiseen, minäkuvan selkiintymiseen ja stressioireiden helpottumiseen. Sen lisäksi, että luonnon hyvinvointivaikutukset painottuvat toiminnallisuuteen ja yhteisöllisyyteen, niin luontoympäristö tarjoaa myös konkreettisen mahdollisuuden löytää keinoja psyykkiseen itsesäätelyyn ja hoitaa siis mieltä myös suoraan.

Eri toimijat olisi saatava laajemmin toimimaan yhteistyössä luonnon hyödyntämisessä lasten ja nuorten hyväksi. Luontoa hyödyntävien palveluiden kehittämiseen tarvitaan innostuneita ihmisiä ja toimintaympäristöä tukevia päättäjiä. Tieteellistä näyttöä luontoliikunnan vaikutuksista olisi hyvä lisätä päätöksentekijöille ja erityyppisen luontoliikunnan edellytyksiä voisi huomioida jo kaavoituksessa ja kaupunkisuunnittelussa.

Luontoliikuntapalveluiden tuottaminen on usein eräänlaista elämäntapayrittäjyyttä tai aatteellista toimintaa, eikä varsinaista liiketoiminnan harjoittamista. Rahoituksen puute on usein ongelmana erityisesti julkisten ja aatteellisten palveluiden jatkuvuudelle. Yrittäjyyteen perustuva kannattavien palveluiden syntyminen edellyttääkin liiketoimintaosaamisen kehittämistä ja koulutusta, avoimempaa ja monialaisempaa yhteistyötä sekä erilaisten verkottuneiden ja yhteistoimintaan perustuvien liiketoimintamallien kehittämistä. Hyvillä palvelukonsepteilla voisi olla myös vientimahdollisuuksia.

Vanhempien osallistumisella palveluiden kehittämiseen ja toimintaan voidaan lisätä käyttäjälähtöisyyttä, madaltaa kynnystä lasten osallistumiselle luontoliikuntapalveluihin poistamalla esimerkiksi lasten jaksamiseen ja turvallisuuteen liittyviä vanhempien ennakkoluuloja.

Julkaisuun on kerätty läpileikkaus erityyppisistä luontoa hyödyntävistä olemassa olevista palveluista. Tämän lisäksi julkaisussa on esitelty yksityiskohtaisemmin kaksi palvelua ja analysoitu ne esimerkkeinä julkaisussa esiteltyjen ideoiden kehittelyyn, konseptointiin ja visualisointiin kehitettyjen työkalujen soveltamisesta. Eriteltyjen palveluiden kehityspoluista ja kokemuksista voi hyödyntää tietoa oman palvelun kehittämiseen ja sudenkuoppien välttämiseen.

Sisältö

1 Johdanto	8
1.1 Julkaisun tavoitteet ja toteutus	8
1.2 Luonnon merkityksestä ja hyödyntämisestä	8
2 Luonnon hyvinvointivaikutuksista	13
3 Katsaus nykyisiin ja kehitteillä oleviin luontoa hyödyntäviin palveluihin lapsille ja nuorille	15
3.1 Suomen Latu	15
3.2 Luonto-Liitto	16
3.3 4H-järjestö	16
3.4 Luonto- ja ympäristöpainotteiset päiväkodit	17
3.5 Luontoon liittyvät koululaisten iltapäiväkerhot	18
3.6 Luontokoulut	20
3.7 Lasten luontokerhot ja luontoleirit	21
3.8 Metsähallituksen retkikohteiden palvelut	22
3.9 Urheiluopistot	23
3.10 Seikkailukasvatus	23
3.11 Muita luonnossa tapahtuvia liikuntaharrastuksia	24
3.12 Kokonaiskuva luontoon liittyvistä palveluista	24
4 Malleja palveluiden systemaattiseen kehittämiseen	25
4.1 Tavoiteasetannan malli	26
4.2 Palvelumalli	29
5 Näin me sen toteutimme!	33
5.1 Jaarlin päiväkodin luonto- ja liikuntaesikoulu (metsäesikoulu)	33
5.1.1 Tavoiteasetanta metsäesikoulussa	33
5.1.2 Metsäesikoulun palvelumalli	34
5.1.3 Kehityspolku	35
5.1.4 Palvelumallin kuvaus	37
5.1.5 Hyvinvointivaikutuksista	44
5.1.6 Ajatuksia luontoon liittyvien palveluiden kehittämiseksi	47
5.2 Porvoon luontokoulu	49
5.2.1 Tavoiteasetanta Porvoon luontokoulussa	49
5.2.2 Porvoon luontokoulun palvelumalli	50
5.2.3 Kehityspolku	51
5.2.4 Palvelumallin kuvaus	51
5.2.5 Hyvinvointivaikutuksista	56
5.2.6 Ajatuksia luontoon liittyvien palveluiden kehittämiseksi	58
6 Yhteenveto	58
6.1 Hyvinvointivaikutuksia	58
6.2 Palveluille on kysyntää	59
6.3 Mitä tarvitaan?	61
7 Lähdeluettelo	65

1 Johdanto

1.1 Julkaisun tavoitteet ja toteutus

Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) rahoittama kansallinen hyvinvointiverkosto kehittää perinteistä hyvinvointialaa käyttämällä ennakkoluulottomasti uusia toimintatapoja, palvelukonsepteja, yhteistyömuotoja sekä teknologisia ratkaisuja. Toimialan vetovoimaisuutta lisätään kansainvälistymisellä ja uusiutumiskykyä haetaan toimialan rajapinnoilta. Verkoston toiminnassa on mukana parikymmentä alueellista ja seudullista toimijaa eri puolilta Suomea. Verkoston keskeiset kehittämisen teemat ovat a) toimintaympäristö, b) yrittäjäyys, c) yhteistyö ja kansainvälistyminen ja d) terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen.

Osana terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen – teemaa hyvinvointiverkosto toteuttaa tämän julkaisun ”Luonnosta hyvinvointia lapsille ja nuorille” yhteistyössä Sitran kanssa. Julkaisun tekijäksi valittiin Innoman Oy, joka on yritysten liike- ja innovaatiotoiminnan kehittämiseen erikoistunut yritys.

Julkaisun tavoitteena on lisätä tietoisuutta liikunnan ja luontoympäristön hyvinvointivaikutuksista ja hyödyntämisen mahdollisuuksista kehitettäessä käyttäjälähtöisiä palveluita sekä esitellä tapoja palveluiden systemaattiseen jäsentämiseen. Julkaisu on suunnattu luontoa hyödyntävien palveluiden kehittäjille, heidän asiakkailleen, päättäjille ja kaikille muille asiasta kiinnostuneille.

Julkaisuun valittiin tarkemmin tutkittaviksi kohteiksi Hämeenlinnassa toimiva metsäesikoulu ja Porvoon luontokoulu. Jälkimmäinen toimii sekä varhaiskasvatuksen, esiopetuksen että perusopetuksen parissa. Julkaisussa kuvataan myös esimerkkeinä erilaisia lapsille ja nuorille tarkoitettuja kuluttajälähtöisiä hyvinvointipalveluita luonnosta. Lisäksi julkaisussa esitetään malleja luontoa hyödyntävien palveluiden systemaattiseen suunnitteluun ja konseptointiin. Materiaalia kerättiin dokumenttianalyyysien lisäksi haastatteleamalla ja havainnoimalla toimijoita. Haastatteluista otettuja suoria referaatteja on editoitu selvyuden lisäämiseksi.

1.2 Luonnon merkityksestä ja hyödyntämisestä

Jokainen lapsi tarvitsee kokemusten ja elämysten kautta syntyvän elämänmittaisen suhteen ympäristöönsä. Arkisen lähiluonnon on todettu olevan lapselle tärkein (www.lapsetluontoon.fi). Luontosuhde syntyy kokemusten ja elämysten kautta. Lapsille pitäisi jo pienestä pitäen syntyä ihmetys luontoon, joka heidän kasvaessaan muodostuu arvostukseksi ja haluksi suojella sitä. Sitä mitä et koe, et voi myöskään arvostaa.

Hyvä luontosuhde takaisin

Käsitystä luonnosta vieraantumisen tukee se, että lasten mielipaikat ovat alkaneet siirtyä sisätiloihin. Pelit, internet ja sosiaalinen media vaikuttavat osaltaan luonnosta vieraantumiseen. Kyse voi olla myös siitä, että ei täysin ymmärretä luonnon yhteyttä omaan tai yhteiskunnan hyvinvointiin. Usein ei myöskään ymmärretä kestävän kehityksen merkitystä. Luonnosta vieraantuminen näkyy jopa lasten fyysisen kehityksen muutoksissa esimerkiksi tasapainon heikkenemisenä.

Olisi erityisen tärkeää luoda hyvä luontosuhde lapsille ja sitä kautta myös tuleville aikuisille. Lapsille olisi luotava mahdollisimman varhain kokemus siitä, että luontoon voi mennä. Olisi myös oleellista pohtia sitä, miten voitaisiin paremmin rakentaa mahdollisuuksia luontoon menemiseksi. Luonto ja metsät tulisi huomioida jo kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa eri toimijoiden (päättäjien, palveluntarjoajien, jne.) yhteisessä ymmärryksessä.

Lapset ovat luonnostaan luonnontutkijoita, kunnes kiinnostus hiipuu ilman aikuisen kannustusta ja ohjausta. Luontoon opitaan pitkälti menemään sen perusteella, miten lapsena on päästy metsään ja luontoon. Yksi sukupolvi näyttäisi olevan jo käytännössä vieraantunut varsinkin metsäluonnosta ja heidän lapsensa tulevat olemaan vielä enemmän vieraantuneita. Voisiko lasten uusavuttomuudella tai lisääntyneellä masennuksella olla yhteys siihen, että he eivät ole saaneet koetella tarpeeksi rajojaan? Ovatko vanhemmat nykyään liian varovaisia lastensa liikkumisen ja luonnossa olemisen suhteen? Näitä asioita on hyvä pohtia lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi.

Luonto tukee lapsen omaehtoista toimintaa

Lasten luonnollista liikkumista estetään päivittäin esimerkiksi päiväkodeissa tehokkaasti erilaisilla kielloilla, kuten "Älä hypi!" tai "Istu paikallasi!". Syynä ovat usein turvallisuuden vetoaminen ja jopa tietämättömyys liikunnan merkityksestä lapsen kehitykseen. Luonnossa lapsella on mahdollisuus käyttää omaa mielikuvitustaan. Jos valtaosa tekemisestä on ylhäältä päin ohjattua, lapsi menettää oman spontaanin, lapsentasoisen vapautensa. Jatkuva ohjelmointi passivoi hänet. Lapsi alkaa odottaa, että muut keksivät hänen leikkinsä. Olisikin tärkeää, että palveluja lapsille ja nuorille kehitettäisiin yhä toiminnallisempaan suuntaan ja luontoympäristön hyödyntäminen siinä olisi paikallaan. Monipuolinen päivittäinen liikkuminen on parhaimmillaan lasten oppimisvalmiuksien varhaista tukemista.

Asta Leppä kirjoittaa Helsingin Sanomien "Viikon Lopuksi" palstalla 22.4.2012 aiheesta "Leikin loppu" seuraavasti:

Leikkien vaarat on tehty selväksi esimerkiksi koulussa. Kuopus käy lähikoulua, jossa on kaksi luokkaa. Sen pihalla leikitään yhä paljon – on telinehippaa, kotileikkiä ja talvisin lumilinnoja. Mutta niin vain sielläkin kiellettiin jäiseltä

nyppylältä alas liukumisen – koska joku oli kolhaissut naamansa. Esikaisen koulussa, neljänsadan oppilaan ala-asteella, on vieläkin tiukemmat säännöt. Talviset jääliukumäet suljettiin. Kivien päällä hypely hippa kiellettiin. Puihin ei saa kiivetä... Kun vähän aikaa sitten pari oppilasta pudotteli jääpaloja lätäkköön, välituntivalvoja kielsi senkin, koska lasten hansikkaat kastuivat. "No mutta mitä te sitten välitunnilla teette?" puuskahdan, "Jutellaan", poika vastaa.

Asta Leppä (HS 22.4.2012)

Jorma Erkkilä puolestaan toteaa kirjoituksessaan "Päiväkodissa saa nyt kiivetä puuhun" (HS Kotimaa 22.5.2012), että "älä juokse" -kiellot alkavat olla yhä enemmän historiaa päiväkodeissa. Asiaan on alettu kiinnittää enemmän huomiota ja nyt kannustetaan seikkailuun ja liikuntaan. Vuonna 2009 aloitettiin tutkimus lasten liikkumisesta päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Tutkimus 1-7 -vuotiaiden lasten liikunta-aktiivisuudesta toteutettiin kahdeksassa kunnassa Etelä-Suomessa ja siinä seurattiin Suomessa lähes tuhatta lasta. Tutkimusta johtanut kasvatustieteen tohtori Jyrki Reunamo analysoi tulokset. Niistä saatiin runsaasti uutta tietoa siitä, millaiset tekijät edistävät lasten liikkumista. Tärkeintä on tukea lasten luontaista liikkunnallisuutta ja varhaiskasvatus on Reunamon mukaan paras paikka korjata puutteita lasten liikkunnassa. Tutkimustulosten mukaan ympäristöllä on merkitystä lasten liikkumiseen. Lapset liikkuvat enemmän, kun he saavat itse suunnitella omia leikkejään.

Luonnossa liikkumisen oppiminen osaksi koulutusta kaikilla tasoilla

Vanhempien kiire ja työpaineet yhdistettynä luontolukutaidottomuuteen ovat lisänneet luontoon ja liikuntaan liittyvien palveluiden tarvetta. Eri toimijat olisi saatava toimimaan yhteistyössä luonnon hyödyntämisessä lasten ja nuorten hyväksi. Esimerkiksi päiväkotitoiminnassa päiväkodinjohtajien, päivähoidon tilaajapäälliköiden ja päivähoitojohtajien olisi hyvä olla enemmän tietoisia luonnon hyödyntämisen mahdollisuuksista. Päiväkotien, koulujen ja nuorisoryhmien ympäristökasvatukselle on parhaillaan kehitteillä tukiverkosto, johon kuuluvat luonto- ja ympäristökoulut, nuorisokeskukset, metsähallituksen luontokeskukset ja leirikoulukeskukset (<http://www.luontokoulut.fi/pdf/LYKE-info.pdf>). Verkostosta on toimijoille monenlaista hyötyä. Se mm. laajentaa toimijoiden näkökulmaa, tehostaa toimintaa, sekä tuo uskottavuutta ja resursseja kehittämiseen ja koordinointiin.

Luontoa hyödyntävien palveluiden kehittämiseen tarvitaan innostuneita ihmisiä ja toimintaympäristöä tukevia päättäjiä. Tarvitaan ennakkoluulottomuutta siihen, miten asioita tehdään ja miten esim. varhaiskasvatusta toteutetaan. Valinnanmahdollisuuksia ja erilaisia malleja pitää olla, jotta asiat voisivat kehittyä ja muuttua. Luonnon ei tarvitse olla metsäluontoa, vaan myös rakennetun luonnon ympärille on mahdollista kehittää luontoa hyödyntäviä palveluja.

Konkreettiset kokemukset ovat yksi tapa jakaa tietoa ja sitä kautta rakentaa luontosuhdetta. Kiinnostus lähtee kokemuksista, joita voi saada esimerkiksi metsäretkillä tai metsäesikouluissa. Metsä- ja luontosuhde tulisi saada osaksi kaikkea koulutusta ja oppimisympäristöä voisi hyvin laajentaa lähiluontoon. Luontosuhteen vahvistamiseksi tarvitaan monipuolista tietoa metsien käytöstä ja niiden kansantaloudellisesta merkityksestä. Kouluissa metsän merkitystä Suomen taloudelle ei ehkä käsitellä tarpeeksi. Lapset eivät esimerkiksi aina tiedä, mistä puutuotteet tulevat ja miten paperia tehdään. Oppijan (lapset, nuoret ja opiskelijat) lisäksi tulisi kiinnittää huomiota erityisesti siihen, että opettajat ja muut ammattikasvattajat saavat lisää koulutusta aiheesta. Luontokoulut täyttävätkin omalta osaltaan sitä tehtävää.

Ympäristökasvattaja tutkii luonnon ihmeitä yhdessä koululaisen kanssa (kuva: Kirsi Polvinen)

”Toivoisi, että ulkopuolelta tarjottaisiin esimerkiksi kursseja ja opintokokonaisuuksia, joita voisi toteuttaa ja että niistä tehtäisiin helposti tavoitettavia ja käyttöön otettavia”.

Luontokoulun kummiluokan opettaja

”Kun ajattelee, että minkälaisia luonnonmullistuksia on näidenkin lasten elämässä todennäköisesti seuraavan 50 vuoden aikana, niin jää paljon pelkästään yksittäisen opettajan mielenkiinnon harteille, että miten näitä asioita käsitellään”

Luontokoulun kummiluokan opettaja

Positiiviseen viestintään olisi kiinnitettävä huomiota. Tiedotusvälineet muokkaavat mielipiteitä yhä vahvemmin, myös siitä miten luontoon pitäisi suhtautua. Esimerkiksi hirvikärpäsistä viestiminen syksyisin saa ihmiset helposti karttamaan metsiä. Usein myös vanhemmat siirtävät omia ennakkoluulojaan lapsilleen, eivätkä luota lastensa

kykyyn selviytyä luontoympäristössä. Jokamiehen oikeuksien merkityksen ymmärtäminen on myös tärkeää.

Luonto ja yrittäjyys

On mielenkiintoista ja tärkeää tuoda esiin ajatuksia siitä, miten luontoa voitaisiin käyttää entistä paremmin hyväksi liiketoimintaa ja palveluita kehitettäessä. Suomella olisi hyvät mahdollisuudet toimia luontoa hyödyntävien palveluiden mallimaana. Suomi on erityisessä asemassa moniin muihin maihin nähden luonnonvaraisten metsiensä ja rikkaan luontonsa puolesta. Luontoliikunnalla olisi mahdollisuus kansalliseksi vahvuusalueeksi. Merkittävänä haasteena on se, että luontoliikuntayrittäminen on nykyään tietynlaista elämäntapayrittäjyyttä eikä varsinaista liiketoiminnan harjoittamista. Palvelukehitys on mm. Aalto-yliopistossa ajankohtainen ja mielenkiintoinen tutkimuksen aihe. Uuden tutkimustiedon avulla palveluntarjoajien tueksi kehitetään systemaattisia tapoja ja työkaluja palveluiden kehittämiseksi ja asiakkaiden ymmärtämiseksi. Opetuksessa olisi myös tärkeää tuoda esille, miten luonto ja yrittäjyys olisi mahdollista yhdistää. Jäsennettyä tietoa nykyisistä luontoa hyödyntävistä palveluntarjoajista ja heidän tarjoamastaan eri ikäryhmille ei ole helposti saatavissa yhdestä paikasta, vaan se on hajautuneena eri paikkoihin.

Nuorten syrjäytyminen ja pahoinvointi ovat nykyaikana myös Suomessa vakava ongelma. Luonnossa liikkumisella voisi olla nuoriin aktivoiva vaikutus ja onnistumisen elämysten myötä myös itsetunto kasvaisi. Kalastusmatkailun Osaamiskeskus ry:n vuonna 2012 järjestämässä innovaatiokilpailussa yleisen sarjan voitti ehdotus, jossa kalastuselämyksiä tarjoamalla pyritään tukemaan nuorten syrjäytymisen ehkäisemistä. Kilpailun voittaneessa innovaatiossa esitetään perustettavaksi yritys, jonka tarkoituksena on tarjota nuorten ja lasten sekä perheiden parissa toimiville tahoille kalastusohjelmalveluita. Lisää tämääntyypisiä palvelukonsepteja tarvittaisiin lisäämään lasten ja nuorten hyvinvointia luonnosta!

Green Care ("vihreä hoiva", GC) viittaa luonnosta ammennettaviin hyvinvointi- ja hoivapalveluihin. Suomessa on satakunta GC -yritystä. Ne tarjoavat luonnonläheisiä hoiva-, kuntoutus- ja hyvinvointipalveluja lapsille ja nuorille, ikäihmisille, mielenterveys- ja päihdekuntoutujille sekä kehitysvammaisille. Palveluita ostavat kunnat ja yksityiset asiakkaat. Green Care Finland ry (www.gcfinland.fi) toimii Suomessa edistäen luonto-, eläin-, ja maatalo-avusteisten menetelmien käyttöönottoa hyvinvointi- ja terveystalveluiden yhteydessä. Tässä julkaisussa ei ole tarkoitus kuvata GC – palveluita, vaan keskitytään muihin luontoa ja liikuntaa hyödyntäviin palveluihin lapsille ja nuorille.

2 Luonnon hyvinvointivaikutuksista

Ympäristö vaikuttaa välittömästi ihmiseen. Se voi aiheuttaa psyykkistä pahoinvointia ja mielenterveysongelmia, mutta voi myös edesauttaa hyvinvointia ja mielenterveyttä. Erityisesti luonnonympäristössä ihminen pystyy säätelämään olotilaansa terveystä edistävään suuntaan. Kirsi Salosen kirjoittamassa kirjassa ”Mielen luonto - Eko- ja ympäristöpsykologinen näkökulma” tuodaan mainiosti esille näitä asioita (viite1.). Luontoympäristöllä on myönteinen vaikutus lapsen kehon hallintaan. Luonto tarjoaa monipuolisen mahdollisuuksien kentän harjaannuttaa leikin lomassa motorisia perustaitoja. Sillä on havaittu olevan yhteyksiä lapsen tiedolliseen ja sosioemotionaaliseen kehitykseen. Kirsi Salosen kirjassa kerrotaan, kuinka tutkimusten mukaan yhä yleistyvät yliviikkauden oireet lievittyvät, kun lapsella on mahdollisuus aistia luontoympäristöön liittyviä elementtejä, kuten luonnon ääniä ja näkymiä luontoon. Luontoympäristö lapsen sosiaalisena ja fyysisenä ympäristönä tarjoaa mahdollisuuden rauhoittumiseen, rentoutumiseen, virkistymiseen, itsetunnon vahvistumiseen, minäkuvan selkiintymiseen ja stressioireiden helpottumiseen sekä aikuisen tuella että ilman. Luontoympäristö tarjoaa myös mahdollisuuden yksityisyyden ja yhteisöllisyyden säätelyyn. Kumpiakin tarvitaan: mahdollisuutta olla ja toimia yhdessä, sekä esimerkiksi piilopaikkojen kautta mahdollisuutta vetäytyä omaan yksityisyyteen ja rauhaan.

Kalevi Korpela on osaltaan tutkinut ja analysoinut henkilöiden palautumiskokemuksia suhteessa heidän jokapäiväisiin mielipaikkoihinsa (viitteet 2. ja 3.). Tulokset antavat uutta tietoa mm. siitä, miten mielipaikassa vietetty aika vaikuttaa palautumiskokemuksiin. Tulosten mukaan myös mielipaikassa käytyjen määrien tiheys vaikuttaa palautumiskokemusten tasoon.

Ihmisen aistimaailma on rikas, mutta yhä harvemmin kaikkia aisteja herkistetään ympäristöä havainnoidessa. Rauhallinen luonnon havainnointi antaa mahdollisuuden itsensä kohtaamiseen ja minuuden etsintään. Ympäristön elämyksellinen kokeminen on mahdollista, kun tietoiseen ympäristön tarkkailuun liitetään luovuus, ennakkoluolettomuus ja mielikuvituksellisuus.

Luonto ja terveys

Kimmo Saarisen kirjoittamassa kolumnissa (viite 4.) kerrotaan, että suomalaiset ovat tutkimusten mukaan maailman allergisin kansa. Joka toinen meistä kärsii jonkinlaisesta allergiasta. Kansallisen allergiaohjelman keskeisenä tavoitteena on lisätä väestön sietokykyä allergeeneille ja se onnistuu parhaiten luonnossa. Vakavat allergiat tietysti hoidetaan ajoissa ja tehokkaasti. Allergiaohjelman keskeisiä haasteita on, miten vahvistaa kaupunkilaisen luontoyhteyttä. Suomalaisista on tullut kaupunki-, huone-, toimisto-, ja kauppakeskusihmisiä. Enää elämänrytmi, aikataulut, asuminen, toimeentulo ja vapaa-aika eivät asetu vuodenajan, säätötilan tai luontoympäristön mukaan.

Tri Raija Laukkanen Oulun yliopiston Terveystieteiden laitokselta on kirjoittanut raportin luontoliikunnasta ja terveydestä (viite 5.). Se on kooste luonnon ja luontoliikunnan terveysvaikutuksista perustuen valikoituihin tieteellisiin tutkimuksiin. Katsauksessa on esitetty tutkimustuloksia pääasiassa aikuisilla, koska lasten tutkimustuloksia löytyi niukalti. Tutkimusten mukaan luonto vaikuttaa terveyteen kolmella tasolla: luonnon näkemisen ja havainnoinnin kautta, luonnon läheisyydessä olemisen kautta ja luonnossa tapahtuvan aktiivisen tekemisen ja osallistumisen kautta. Raportissa esitetään, että tutkimusten mukaan aktiivinen liikunta luonnossa näyttäisi lisäävän itsearvostusta ja tasaavan mielialoja. Liikunta luonnossa laskee verenpainetta ja sydämen sykintätaajuutta. Liikunnan on todettu suojaavan elimistöä myös monilta syöpäsairauksilta. Myös liikunnan myönteiset vaikutukset luuston vahvuuteen on osoitettu selvästi. Kaikki liikuntamuodot, jotka edellyttävät vartalon hallintaa ja hermoston, lihasten ja aistien yhteistyötä kehittävät motorista kuntoa. Sydneyssä tehdyssä koululaisten tutkimuksessa (viite 6.) ulkoliikuntapainotteinen liikuntaohjelma paransi kehon koostumusta, kestävyyttä, lihaskuntoa ja voimaa sekä liikkuvuutta enemmän kuin perinteinen koululiikuntaohjelma, jossa oli paljon sisäliikuntaa. Kokemuksellisesti liikunta luonnossa tuo iloa ja auttaa pakenemaan arjen paineita ja jokapäiväisiä huolia. Vihreiden lähiliikunta-alueiden on Raija Laukkanen koosteessa esitettyjen tutkimuksien mukaan osoitettu pidentävän elinikää. Luontoalueiden läheisyyden on myös osoitettu vähentävän rikollisuutta, aggressiivista käyttäytymistä ja väkivaltaisuutta.

Marketta Kytä ja Maarit Kahila selvittivät tutkimuksessaan elinympäristön koetun laadun ja yhdyskunnan rakenteen välisiä yhteyksiä käyttäen pehmoGIS – menetelmää (viite 7.). Siinä laatutekijöitä tutkittiin paikkaan kiinnittyen eli asukkaiden kokemuksilla oli osoite. Tutkimuksen perusteella laatutekijöiden saavutettavuus oli yhteydessä asukkaiden kokemaan terveyteen. Mitä lähemmäksi kotoa omat laatutekijät paikallistettiin, sitä paremmaksi asukas koki terveytensä. Terveelliseen elämäntapaan kannustavien yhdyskuntatyyppien löytymisellä voisi olla suuri kansanterveydellinen merkitys.

On todennäköistä, että tulevaisuudessa luontoliikunnan merkitys tulee kasvamaan ihmisen terveyden edistämisessä. Rungas sisälläolo ja istuminen lisäävät sekä mielen-terveyteen että aineenvaihduntaan liittyviä sairauksia kuten lihominen ja diabetes. Tieteellinen näyttö luontoliikunnan vaikutuksista on tärkeää välittää myös päätöksentekijöille, koska siten luontoliikuntaa voidaan edistää ja kehittää edelleen. Jotta tavoitteita voitaisiin saavuttaa, pitää tunnistaa luontoliikunnan esteitä ja edistäviä tekijöitä.

Sen lisäksi, että luonnon hyvinvointivaikutukset painottuvat toiminnallisuuteen ja yhteisöllisyyteen, niin luontoympäristö tarjoaa myös konkreettisen mahdollisuuden löytää keinoja psyykkiseen itsesäätelyyn ja hoitaa siis mieltä myös suoraan. Luonnossa on mahdollista löytää tunnetilaan sopiva paikka, jonka avulla oma olotila helpottuu, virkistyy, rentoutuu, rauhoittuu jne. Luontoympäristön hyvinvointivaikutukset näkyvät siis terveydellisinä, sosiaalisina ja psyykkisinä vaikutuksina ja niitä ovat mm. seuraavat:

- Sietokyvyn lisääntyminen allergeeneille
- Motoristen perustaitojen kehittyminen
- Rauhoittuminen, virkistyminen, rentoutuminen
- Itsetunnon vahvistuminen
- Stressioireiden helpottuminen

3 Katsaus nykyisiin ja kehitteillä oleviin luontoa hyödyntäviin palveluihin lapsille ja nuorille

Tässä kappaleessa esitellään esimerkkeinä erityyppisiä löydettyjä luontoa hyödyntäviä palveluita lapsille ja nuorille. Jäsennetty tieto palveluntarjoajista ja heidän tarjoamastaan eri ikäryhmille puuttuu ja sen kokoaminen olisikin tulevaisuudessa tärkeää. Yhdistykset kuten esimerkiksi Suomen Latu ja Luonto-liitto ovat aktiivisesti toiminnassa mukana järjestäen monimuotoista toimintaa. Luonto- ja ympäristöpäiväkodit, luontokoulut ja kouluissa tapahtuva luontoa hyödyntävät iltapäiväkerhot tukevat omalta osaltaan varhaiskasvatusta. Niiden lisäksi lapsille ja nuorille on tarjolla koulujen ulkopuolella mm. luontokerhoja, luontoleirejä, partiotoimintaa, elämyspalveluita ja mahdollisuuksia harrastaa erilaisia liikuntalajeja luonnossa.

3.1 Suomen Latu

Suomen Latu (www.suomenlatu.fi) vastaa **Luonnossa kotonaan (LK)**-pedagogiikkaan liittyvästä toiminnasta ja siihen liittyvästä koulutuksesta. Luonnossa kotonaan – pedagogiikka on lähtöisin Ruotsista (I Ur och Skur) ja se rantautui Suomeen 90-luvun lopulla. Leikki, luova toiminta ja tutkiva työskentelytapa ovat Luonnossa kotonaan – pedagogiikan kasvatusmenetelmiä. Lähiluonto on tärkein toimintaympäristö ja sinne retkeillään halki vuodenvaihteen säällä kuin säällä. Tärkeää on edistää lasten luontosuhteen muodostumista ja ympäristövastuullisen elämäntavan omaksumista. Suomessa LK – pedagogiikkaan perustuva toiminta painottuu pääkaupunkiseudulle. Toimipaikkoja on Suomessa 12, joista 6 on päiväkotia, yksi on ryhmäperhepäiväkotia, neljä perhepäivähoitajaa ja yksi koululaisten iltapäiväkerho. Kaikkien 12 LK – toimipaikan yhteystiedot löytyvät osoitteesta www.suomenlatu.fi/luonnossakotonaan.

Suomen Ladun jäsenyhdistyksenä toimii **Luonnossa kotonaan ry**, johon toimijat, henkilökunta ja perheet kuuluvat ja muodostavat yhteisen verkoston. Yhdistys on myös kaikille avoin. Jäseniä on tällä hetkellä yli 600.

LK- päiväkotia Sotkankodon lasten vanhemmat perustivat yhdistyksen nimeltä **Luonnossa Liikkuen ry**, joka on Suomen Ladun jäsenyhdistys. Suomen Latu ja

Luonnossa Liikkuen ry-yhdistys ovat keränneet yhdessä kokemuksia ja luoneet käytäntöjä, mm. iltapäiväkerhotoiminnan mallia pilottihankkeena (LK Tuulenhuiske). Vanhempainyhdistys järjestää tulevana kesänä ensimmäistä kertaa lasten kesäleirejä Viikissä. Niissä ollaan koko päivä luonnossa, sen ihmeellisyyttä tutkien ja rentoutuen.

Suomen Ladun uusi jäsenyhdistys **Takaisin Luontoon ry** www.takaisinluontoon.fi järjestää puolestaan luonto- ja luontoliikuntaleirejä sekä kursseja.

Suomen Latu toteuttaa Metsämörri- toimintaa (Metsämörri), joka ulottuu 1-vuotiaasta aina 12-vuotiaisiin saakka. Alle kolmevuotiaat Metsänuppuset ihmettelevät luontoa yhdessä aikuisen kanssa, 3-4 -vuotiaat Metsämyttyset liikkuvat ja leikkivät pienessä ryhmässä toisten lasten ja aikuisten kanssa, 5-8 -vuotiaat Metsämörriit seikkailevat ja tutustuvat luonnon ihmeisiin ja 7-12-vuotiaat Metsävaeltajat retkeilevät lähiympäristössä ja oppivat monia retkeilytaitoja.

Suomen Ladulla on myös **Metsävaeltajatoimintaa**, jota se kehittää. 7-12 – vuotiaat Metsävaeltajat retkeilevät lähiympäristössä ja oppivat monia retkeilytaitoja.

Metsävaeltajat ovat järjestön alakouluikäisille suunnattua retkeilytoimintaa, joka on osa koululaisten Luonnossa kotonaan – toimintaa. Suomen Ladun tavoitteena on viedä tätä mallia myös muihin, esim. kunnallisiin iltapäiväkerhoihin, jolloin he läisisivät lasten ulkoilua ja retkeilyä esim. kerran viikossa tapahtuvalla Metsävaeltajaretkellä.

3.2 Luonto-Liitto

Luonto-Liitto (www.luontoliitto.fi) on vuonna 1943 perustettu lasten ja nuorten luonnonharrastus- ja ympäristönsuojelujärjestö. Se on yksi harvoista koko maan kattavista ympäristöalan kansalaisjärjestöistä Suomessa. Luonto-Liitto on lisäksi ainoa, joka keskittyy nuorten omaehtoiseen ympäristötoimintaan. Luonto-Liitto on poliittisesti sitoutumaton ja Suomen suurimman ympäristöjärjestön, Suomen luonnonsuojeluliiton, nuorisojärjestö. Luonto-Liitto tarjoaa lapsille ja nuorille mahdollisuuksia konkreettisiin luontokokemuksiin ja vaikuttamisen paikkoihin, sekä runsaasti asiallista tietoa.

Lapsille suunnattuun toimintaan kuuluvat luontokerhot, ympäristöetsivätoimistot, luontoleirit, lasten kevätseuranta Kevätuuhi, Karpalo -luonnonharrastusmerkki sekä laadukas lasten luontolehti Sieppo. Lisäksi Luonto-Liitto järjestää lasten tapahtumia, kuten Vainupäiviä ja syysseikkailuita sekä lapsille ja koko perheelle suunnattuja retkiä.

3.3 4H-järjestö

4H-järjestö (www.4H.fi) on kansainvälinen, sitoutumaton lasten ja nuorten työ- ja yrittäjyyskasvatusjärjestö. Järjestöllä on toimintaa lähes jokaisessa Suomen kunnassa. 4H:n ympäristö-, metsä- ja luontotoiminnan tavoitteena on lasten ja nuorten luontotuntemuksen parantaminen, kiinnostuksen lisääminen luonnonvara-alan ammatteja

kohtaan ja luonnonvara-alan ympärivuotisen yrittäjyyden edistäminen. 4H tekee kouluyhteistyötä mm. seuraavissa asioissa: kesätyö- ja harjoittelupaikat, oppimateriaalit, kerhot, kilpailut, leirit ja kurssit, koulutuspaketit, teemapäivät ja tapahtumat, kotieläinpihat ja toimintakeskukset sekä maaseutuvaihto.

3.4 Luonto- ja ympäristöpainotteiset päiväkodit

Suomen Ladun "Kasvattajista luontoliikuttajiksi" – hankkeen (www.suomenlatu.fi/suomen_latu/hankkeet/kasvattaja-hanke/) yhteydessä tehdyssä opinnäytetyössä kartoitettiin luonto- ja ympäristöpainotteiset päiväkodit Suomessa. 336 kunnasta 317 vastasi kyselyyn, josta selvisi, että Suomessa toimii ko. päiväkoteja 143. Alla on esiteltyinä muutama luontoon liittyvä päiväkotiesimerkkeinä.

Auringontuuli (www.auringontuuli.fi)

Luonto- ja ympäristöpäiväkotiesimerkki Auringontuuli toimii Lahdessa ja tarjoaa kokopäivähoitoa 1-6 –vuotiaille lapsille. Toiminnassa painottuvat luonto- ja ympäristökasvatus, liikunnallisuus, perinneleikit ja perinteet. Päivittäin ulkoillaan Pesäkallion ulkoilualueella tutkien ja seuraten luonnon muuttamista eri vuodenaikojen mukaan. Hoidossa olevat lapset kokevat elämyksiä, saavat tietoa ja kehittävät taitojaan luonnon suojelemiseksi. Samalla heidän motoriset taitonsa kehittyvät ilman keinotekoisia erillistä ohjattua jumppatuokiota. Epätasaisessa maastossa kulkeminen harjaannuttaa itse itsessään liikkumista ja tasapainoilua sekä koko aistitietojärjestelmä aktivoituu.

Mettijäispäiväkodit (www.mettijaiskodit.fi)

Mettijäispäiväkodit Oy on yksityinen Oulunsalossa (päiväkotiesimerkki Koiramäki) ja Ylikiimingissä (päiväkotiesimerkki Mettjäinen) toimiva päivähoitopalvelujen tuottaja. Koiramäessä toteutetaan Suomen ympäristökasvatusseuran Vihreä Lippu-, Metsämörri- ja Portaat Luomuun – ohjelmia. Lapset osallistuvat päiväkodin arjessa mm. kestävän kehityksen suunnitteluun ja toteutukseen. Omalla pihalla kasvatetaan herukoita ja vadelmia sekä pidetään pientä kasvimaata.

Luomupäiväkotiesimerkki Kirsikka (www.luomupaivakotikirsikka.net)

Helsingissä toimiva luomupäiväkotiesimerkki Kirsikassa tarjoaa lapsille päivähoitoa pienissä 6-8 lapsen ryhmissä. Ohjaajina toimivat steinerpedagogit. Luomupäiväkodissa lapset saavat puhdasta, lisäaineetonta, itse valmistettua luomuruokaa. Luonnonkaunis ympäristö mahdollistaa luontoretket ja luonnosta oppimisen. Luontokasvatus on vuodenkierron seuraamista ja luonnonilmiöiden ihmettelyä yhdessä lapsen kanssa.

Luonto- ja liikuntapäiväkoti Päivänsäde (www.paivakotipaivansade.fi)

Päivänsäde on Lahdessa toimiva yksityinen päiväkoti, joka tarjoaa päivähoitoa 2-6 – vuotiaille lapsille. Liikunta ja retket ovat tärkeä osa toimintaa. Päivänsäde- päiväkodissa kokeillaan myös uusia lajeja, kuten lumikenkäilyä.

Kuperkeikka (www.kuperkeikkaesikoulut.fi)

Yksityinen Porvoossa toimiva päiväkoti Kuperkeikka tarjoaa päivähoitoa 0-6 – vuotiaille lapsille. Luonto on vahvasti mukana Kuperkeikan toiminnassa. Lapset saavat laajan tietopohjan luonnosta, oppivat erätaidon alkeet ja sisäistävät luonnon kunnioittamisen. Lisäksi Kuperkeikka on yrittäjyyskasvatuksen edelläkävijä päivähoidossa.

3.5 Luontoon liittyvät koululaisten iltapäiväkerhot

Helsingissä toimiva LK Tuulenhuiske esittelee tässä julkaisussa tarkemmin esimerkkinä uudesta iltapäiväkerhon toimintamallista. Julkaisua varten materiaalia saatiin Suomen Ladun Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtajalta ja häntä myös haastateltiin.

LK Tuulenhuiske

Päivähoidosta koululaisten toiminnaksi pedagogiikka lähti kehittymään vuonna 2011, kun koululaisten iltapäiväkerho **LK Tuulenhuiske** perustettiin Helsingin Viikkiin. Suomen Ladun jäsenyhdistys Luonnossa Liikkuen ry on kerhon ylläpitäjätaho.

Iltapäiväkerhon kuvaus ja kehityksen alkuvaiheet

Helsingin Viikin niityillä, lähimetsissä ja leikkipuistossa toimiva LK Tuulenhuiske on Viikkiläisten vanhempien yhteinen ponnistus. Se sai alkunsa, kun muutamat vanhemmat alkoivat pohtia miten hienoa olisi, jos lapset voisivat koulupäivän jälkeen ulkoilla samaan tapaan kuin mihin olivat tottuneet käytyään päiväkoti Luonnossa kotonaan Sotkankodon. Vanhemmat perustivat vanhempainyhdistyksen (Luonnossa Liikkuen ry) ja ryhtyivät selvittämään miten iltapäiväkerho perustetaan. LK Tuulenhuiskeen vanhempainyhdistys piti alusta alkaen itsestään selvänä, että iltapäivätoiminnasta kehitetään Luonnossa kotonaan (LK) -toimintaa. Lähiluonto on tärkein toimintaympäristö ja siellä toimitaan säällä kuin säällä. LK -toiminnassa pidetään tärkeänä lasten luontosuhteen muodostumista ja ympäristövastuullisen elämäntavan omaksumista.

Suomen Latu kiinnostui vanhempien ideasta suuresti, koska heillä ei ole juurikaan kouluikäisten toimintaa. Lisäksi julkisuudessa on viime vuosina paljon puhuttu siitä, mikä rooli liikuntaan painottuvilla yhdistyksillä on siinä, että kouluikäiset lapset liikkuvat riittävästi. Kehittämisen alkuvaiheessa otettiin yhteyttä opetusvirastoon ja keskusteltiin siitä, tuleeko iltapäiväkerhosta kaupungin palvelun tarjoaja. LK Tuulenhuiskeesta tuli osa kaupungin tukemaa koululaisten iltapäivätoimintaa, ja kerholle löytyi näin tuki-

kohta kaupungin leikkipuistosta. Asiakasmaksut määräytyvät kaupungin maksujen mukaan.

LK Tuulenhuiskeen toiminnassa on ensimmäisenä vuonna ollut 15 lasta eli yksi lapsiryhmä ja yksi ohjaaja. Hänen tehtäviinsä on kuulunut toiminnan suunnittelu ja kehittäminen, käytännön toteutus ja dokumentointi. Suurin osa vanhempainyhdistyksen ajasta on sen sijaan kulunut virallisten asioiden hoitamiseen. Tarvittaessa vanhemmat ovat olleet myös toiminnassa mukana esim. polkupyöräretkillä. Yhteistyö vanhempien kanssa on muutenkin huomattavasti tiiviimpää verrattuna kaupungin tavalliseen iltapäiväkerhotoimintaan. Lukuvuodeksi 2012 - 2013 paikkoja lisätään kymmenellä, jolloin sekä ryhmiä että ohjaajia tulee olemaan kaksi. Mukana on myös perheitä, joilla ei ole taustaa LK -päiväkodista, eikä se olekaan mikään pääsyaatimus. Tärkeintä on lapsen oma halu ulkoiluun säällä kuin säällä ja perheen sitoutuminen varustehuoltoon.

LK Tuulenhuiskeen ohjelmasta tärkein on vapaa leikki metsässä. Kerran viikossa on Metsävaeltajapäivä, jolloin lapsilla on metsässä jokin etukäteen suunniteltu tehtävä. Tehtävät vaihtelevat vuodenaikojen ja kiinnostuksen mukaan. Niin ikään kerran viikossa on Ateljeepäivä, jolloin lasten luovuus päästetään valloilleen. Luova toiminta on yksi LK -pedagogiikan tärkeistä osista. Muina päivinä pelataan ja leikitään lähialueen niityillä ja metsiköissä. Vanhempainyhdistyksen puheenjohtajan mukaan lapset viihtyvät LK Tuulenhuiskeessa mainiosti ja ovat kotiin tultuaan rauhallisia ja "valmiiksi ulkoilleita".

Ajatuksia toiminnan kehittämisestä

Luonnossa Liikkuen ry ja Suomen Latu kehittävät siis yhteistyössä iltapäiväkerhokonseptia, jota lähdetään tarjoamaan alan toimijoille. Helsingin kaupungin opetusvirasto on myös hyvin kiinnostunut LK Tuulenhuiskeesta, koska se haluaa kehittää Metsävaeltajatoimintaa kaupungin muihin iltapäiväkerhoihin.

Tärkeimmät uudet toimintamallit ovat Luonnossa kotonaan – iltapäiväkerhon perustaminen ja metsävaeltajatoiminnan perustaminen jo olemassa oleviin iltapäiväkerhoihin. Niiden lisäksi Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtaja mainitsee uusiksi mahdollisuuksiksi luonnossa tai liikkuen tapahtuvien perheretkien järjestämisen konsultoinnin ja luontokerhot vanhemmille koululaisille. Luontokerhot voisivat olla muutamana kerran viikossa järjestettäviä ja niissä voisi keskittyä pidempikestoisiin asioihin kuten suunnistukseen tai maastopyöräilyyn. Luonnossa Liikkuen ry aloittaa kesäleirien järjestämisen lähiluonnossa retkeillen ja ulkona kesällä 2012 ja se on luonnollinen jatkumo LK iltapäiväkerholle. Kesäleirit myös mahdollistavat pitkäkestoisemman ulkona olon. Lisäksi yhdistys suunnittelee perheviikkoa Kiilopäälle Suomen Ladun luontoliikuntakeskukseen.

Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtaja kehottaa vastaavanlaisen palvelun kehittäjiä olemaan yhteydessä heihin tai Suomen Latuun. Neuvoksi hän antaa sen, että uutta yhdistystä ei kannata perustaa ennen kuin on ajan kanssa selvittänyt olisiko sopivia

yhdistyksiä jo olemassa. On huomattavasti helpompaa kehittää olemassa olevan yhdistyksen toimintaa kuin perustaa uusi. Hänen mukaansa sekä yhdistyksen perustaminen että ylläpitäminen on työlästä.

Iltapäiväkerhon toiminnassa esimerkiksi kota tai maja toimisi riittävänä sisätilana, jos keittiötä ei tarvita välipalan valmistamiseen. Välipalan voi ostaa ostopalveluna. Tilaa ei iltapäiväkerhossa tarvita välttämättä lasten varusteiden säilytystä ja kuivausta varten. Itse kerhonkin minimivaatimukset varusteiden ja tavaroiden suhteen ovat yllättävän yksinkertaiset.

Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtajan mukaan iltapäiväkerhon perustamisessa voidaan edetä kahta reittiä eli joko toimia yksityisenä iltapäiväkerhona tai kaupungin palveluntarjoajana. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa kaupunki myöntää tietyn kuukausittaisen tuen, mutta määrittelee myös palvelun hinnan perheille. Rahoitusta pitää siis hankkia myös muualta. Toimimisella kaupungin palveluntarjoajana ei siis tuoteta voittoa. Luonnossa Liikkuen ry selvitti kyselyllä, paljonko perheet olisivat valmiita maksamaan LK -iltapäiväkerhosta. Kyselyn perusteella perheet olivat valmiita maksamaan jopa kaksinkertaisen hinnan nykyiseen verrattuna. Yksityisenä iltapäiväkerhona toimiessa hinnoittelun voisi määritellä itse ja toiminta olisi siten vapaampaa. Toimintaa olisi mahdollista myös harjoittaa yritys pohjalta.

3.6 Luontokoulut

Yhteensä Suomessa on noin 30 luontokoulua, joista esimerkkeinä alla Jyväskylän ja Kokkolan luontokoulut sekä tässä julkaisussa tarkemmin esiteltävä Porvoon luontokoulu.

Luontokoulujen tehtävänä on tukea koulujen ja päiväkotien ympäristökasvatusta, tarjota positiivisia elämyksiä luonnossa, herättää kiinnostusta luontoa kohtaan ja kasvatetaan vastuullisuuteen ympäristöä ja muita ihmisiä kohtaan. Luontokoulussa oppiminen on kokemuksellista, elämyksellistä ja toiminnallista. Lisäksi luontokoulut lainaavat ympäristökasvatukseen liittyviä opetusvälineitä ja kirjoja.

Luonto- ja ympäristökoulujen liitto (www.luontokoulut.fi) edistää luonto- ja ympäristökoulujen toimintaa ja toimintaedellytyksiä Suomessa. Heidän sivustoltaan löytyy perustietoa luonto- ja ympäristökoulujen toiminnasta. Sivusto toimii myös luonto- ja ympäristökoulujen tiedonvälityskanavana ja yhteydenpitovälineenä.

Useat luontokoulut ovat Vihreä lippu- ympäristökasvatusohjelman (www.vihrealippu.fi) alueellisia edistäjiä. Ohjelmassa lapset ja nuoret aktiivisesti suunnittelevat ja toteuttavat toimintaa, joka konkreettisesti parantaa koulun tai päiväkodin arkea ja tekee sen ympäristöystävällisemmäksi. Vihreä lippu on maailmanlaajuinen iso ohjelma. Vihreä lippu on osa kansainvälisen ympäristökasvatusjärjestön FEE:n Eco-schools – ohjel-

maa. Suomessa ohjelmasta vastaavat Suomen Ympäristökasvatuksen Seura ry ja Pidä Saaristo Siistinä ry.

Jyväskylän luontokoulu

www.peda.net/veraja/jyvaskyla/luontokoulu

Jyväskylän luontokoulu toimii keskisuomalaisessa järvimaisemassa, ja ohjelma perustuu kunnalliseen opetussuunnitelmaan. Luontokoulu tarjoaa luonnonhavainnointia, seikkailua ja tutkimusta koululaisille esikoulusta lukioon. Kummiluokkatoiminta antaa pitkäjänteisyyttä luontokoulutyöhön. Lisäksi Jyväskylän luontokoulu tarjoaa koulutusta opettajille sekä työhyvinvointipäiviä kaikille henkilöstöryhmille.

Kokkolan luontokoulu

www.kokkola.fi/ymparisto_ja_luonto/ymparistokasvatus_valistus

Kokkolan luontokoulu on perustettu vuonna 1992 ja se on yksi Suomen vanhimista. Luontokoulu on alueellinen Vihreä Lippu – edistäjä. Luontokoulu toimii osana Nuorisokeskus Villa Elbaa (www.villaelba.fi). Käytössään luontokoululla on oma opetustila ja laboratorio sekä vanha luonnontietäjän talo lähimetsässä. Kokkolan luontokoulu sijaitsee Rummelön lintuvesialueen kupeessa.

Normaalin luontokoulutoiminnan lisäksi Kokkolan luontokoulu järjestää kiertävää luontokoulutoimintaa resurssien puitteissa, kerhotoimintaa, erilaisia tapahtumia yhteistyössä eri toimijoiden kanssa sekä on mukana kehitysohjelmissa.

3.7 Lasten luontokerhot ja luontoleirit

Useat luontokoulut, seurat ja järjestöt, kuten Luonto-Liitto (www.luonto-liitto.fi) ja 4H (www.4H.fi) järjestävät luontokerhoja ja luontoleirejä lapsille. Lisätietoa luontokerhoista ja –leireistä voi hakea esim. sivustolta www.lapsetluontoon.fi.

Seuraavassa on esimerkkeinä kuvattu lasten luontokerho Kurikassa ja luontokoulu Tikankontin järjestämä luontoleiri.

Lasten Luontokerho (www.luontokerho.blogspot.com)

Lasten luontokerho Kurikassa järjestää retkiä 6-7 – vuotiaille luontokerholaisille ja vetäjille perheineen myös iltaisin ja viikonloppuisin. Paikkana on Käräjävuori ympäristöineen. Vetäjinä toimivat kerholaisten vanhemmat ja muut yhteistyötahot.

Luontoleiri Eräjärvellä (www.tikankontti.fi)

Orivedellä toimiva luontokoulu Tikankontti järjestää perheleirejä luonnossa, jonne lapset voivat ottaa mukaansa jonkun läheisistään. Leirillä luonto-ohjelmaa toteutetaan maaseudulla.

3.8 Metsähallituksen retkikohteiden palvelut

Kansallispuistot ja muut metsähallituksen retkikohteet tarjoavat upeat puitteet luonnossa liikkumiseen ja palveluita myös lapsille ja nuorille. Sivustolta www.luontoon.fi löytyvät ajantasaiset tiedot ja siellä voi valita itselleen sopivan harrastuksen ja alueen perusteella hakea tietoa palveluista ja kohteista. Seuraavassa on esitelty Espoossa oleva Nuuksion kansallispuisto esimerkkinä.

Nuuksion kansallispuisto

Nuuksion kansallispuisto muodostaa läntisimmän osan niin sanotusta Nuuksion järviylängöstä, joka on Uudenmaan laajin ja luonnonarvoiltaan tärkein yhtenäinen saaloalue. Nuuksion luonnon monimuotoisuus perustuu sen eteläiseen sijaintiin sekä rikkonaisen kallioperän luomaan elinympäristöjen vaihtelevuuteen ja pienipiirteisyyteen. Kansallispuistosta tunnetaan useita kymmeniä uhanalaisia tai silmälläpidettäviä eläin-, kasvi- ja sienilajeja. Nuukio sopii hyvin päivän tai parin patikkaretkikohteeksi merkittyine reitteineen, keittokatoksineen ja telttailualueineen. Esimerkkinä päiväkotit – ikäisille ja koululaisille suunnatuista palveluista Nuuksion oppaat järjestävät opastetuja maastoretkiä ryhmille sekä auttavat retkiohjelman ja reittien suunnittelussa.

Metsähallituksen Etelä-Suomen luontopalvelujen johdolla on käynnissä **Löydä Nuukio -hanke**, jonka tavoitteena on parantaa Nuuksion kansallispuiston retkeilypalveluiden ja Nuukioon rakennettavan Suomen luontokeskus Haltian saavutettavuutta. Hanke käynnistyi vuoden 2009 lopulla ja päättyy vuoden 2012 lopussa. Löydä Nuukio -hanke kehittää laajemminkin koko pääkaupunkiseudun viheralueverkostoa. Sen tavoitteena on vahvistaa pääkaupunkiseudun luontoympäristön kestävyyttä ja kansainvälistä vetovoimaisuutta sekä sen asukkaiden hyvinvointia. Hanke hyödyttää myös Nuuksion järviylängöllä toimivia matkailu-, virkistyspalvelu- ja ohjelmopalveluyrityksiä.

Yritys nimeltä Green Window (www.greenwindow.fi) tarjoaa täyden palvelun paketteja Nuuksion kansallispuistossa, mm. erähenkisiä luontoleirikouluja lapsille. Yritys on toiminut vuodesta 2002 Metsähallitukselta vuokraamissa tiloissa.

3.9 Urheiluopistot

Useat Suomessa toimivat urheiluopistot sijaitsevat luonnon äärellä, ja ne tarjoavat mm. liikuntaan ja luontoon liittyviä leirejä lapsille ja nuorille. Seuraavassa on esitelty esimerkkinä muutama urheiluopisto.

Eerikkilän urheiluopisto (www.eerikkila.fi)

Eerikkilän urheiluopistossa järjestetään mm. liikuntapainotteisia leirikouluja, jotka tarjoavat luonnonystävällisille haasteita luonnossa.

Kisakallio (www.kisakallio.fi)

Kisakallio kouluttaa ja liikuttaa monipuolisesti ympäri vuoden lapsia, nuoria, aikuisia ja perheitä. Lapsille on tarjolla myös esimerkiksi liikuntaan ja luontoon liittyviä leirejä kaikkina vuodenaikoina.

Vierumäki (www.vierumaki.fi)

Vierumäki on vapaa-ajankeskus, joka tarjoaa monipuolisesti hyvinvointi-, terveysliikunta- ja vapaa-ajan palveluita. Se sijaitsee luonnon keskellä järvimaisemissa laajan erämaa-alueen ympäröimänä. Vierumäellä noudatetaan ympäristöohjelmaa ja ravintolat ovat Joutsenmerkittyjä.

3.10 Seikkailukasvatus

Outward Bound Finland ry (www.outwardbound.fi)

Outward Bound Finland ry (OBF) kehittää ja harjoittaa elämyspedagogiikkaan pohjautuvaa kasvatuksellista ja koulutuksellista toimintaa. OBF on osa kansainvälistä Outward Bound koulujen verkostoa. Suomessa Outward Bound on Opetus- ja kulttuuriministeriön tukema nuorisotyön palvelujärjestö. Yhdistys tarjoaa elämyspedagogisia kursseja, elämyspedagogisen ohjaamisen koulutusta, seikkailuretkiä, erätaitokoulutusta, ensiapukoulutusta sekä kansainvälisiä kursseja.

KOTA – Lasten ja nuorten hyvinvointi ry (www.kota.fi)

KOTA ry on vuonna 1991 perustettu yleishyödyllinen asiantuntija- ja kansalaisjärjestö. Sen tehtävänä on edistää tuen tarpeessa olevien lasten, nuorten ja perheiden arjen hallintaa kehittämällä ja soveltamalla seikkailukasvatuksen menetelmiä. Yhteistyössä sosiaali-, kasvatus- ja kuntoutusalan toimijoiden kanssa toteutetaan kehittämishankkeita, kurssi- ja ohjaustoimintaa ja asiantuntijapalveluita.

KOTA ry:n osaamista on seikkailukasvatuksen soveltaminen, ryhmäprosessien ohjaaminen sekä arjenhallinnan taitojen tukeminen. KOTA ry:n työntekijät ovat sosiaali- ja kasvatusalojen ammattilaisia ja erikoistuneita seikkailukasvatusmenetelmien ohjaamiseen.

3.11 Muita luonnossa tapahtuvia liikuntaharrastuksia

Luonnossa on mahdollista harrastaa monenlaisia lajeja, kuten esimerkiksi golfia, purjehdusta, melontaa, suunnistusta, pyöräilyä ja ratsastusta. Harrastusta aloittaessa kannattaa ottaa yhteyttä paikalliseen järjestöön tai alan seuraan. Ne järjestävät myös alaan liittyviä kesäleirejä lapsille ja nuorille. Seuraavassa on mainittu näistä muutama esimerkki.

Vihti Golf (www.vihtigolf.fi). Vihti Golfin tiloissa järjestetään sekä golf-kursseja että lasten liikuntaleirejä 7-14-vuotiaille.

Sailing Team Oulu (www.sailingteamoulu.com) on vuonna 2007 perustettu Oulun seudun neljän aktiivisimman purjehdusseuran juniorivalmennuksen yhteenliittymä. Purjehdustaidot opetetaan alkeista lähtien. Alaikäraja alkeiskursseille on 9 vuotta, ja nuorisokurssi järjestetään 14–18-vuotiaille. Ehdottomana pääsyvaatimuksena kaikille kursseille on 20 metrin uintitaito.

Melontaseura **Vesisamoilijat ry** (www.vesisamoilijat.fi) järjestää monipuolista melontatoimintaa. Seuralla on myös nuorisomelontaan sopivia osaksi yritysten sponsoroinnituella hankittuja kajakkeja.

3.12 Kokonaiskuva luontoon liittyvistä palveluista

Tutkimuksessa tunnistettiin erilaisista lähtökohdista ja erityyppisille asiakasryhmille kehitettyjä luontoa hyödyntäviä palveluita. Taulukossa 1. on luokiteltu muutamia palveluita toiminnan luonteen (julkinen, aatteellinen tai yritysälähtöinen) ja tavoitteen (elämys, harrastus tai kasvatusta) suhteen. Taulukon tarkoituksena on mm. auttaa kehittäjiä arvioimaan palveluihin liittyviä yhteistoimintamahdollisuuksia eri toimijoiden välillä ja ideoimaan uusia palveluiden toteutusmahdollisuuksia. Ideointi voi kohdistua esimerkiksi siihen, olisiko joitakin nykyisiä julkisia tai aatteellisia palveluita tai niiden osia mahdollista toteuttaa yritysälähtöisesti.

Taulukko 1.

Esimerkkejä luontoon liittyvistä palveluista toiminnan luonteen ja tavoitteen suhteen

	Julkinen	Aatteellinen	Yrityslähtöinen
Elämys	Luontokohteiden opastuspalvelut	Luontoleirit	Seikkailupalvelut Virkistyspalvelut Urheiluopistot
Harrastus	Harrastustilat ja välineet	4 H-kerho Urheiluseurat	Golf Ratsastuskoulu
Kasvatus	Luontokoulut	Iltapäiväkerho "LK Tuulenhuiske"	Jaarlin päiväkotit / Metsäesikoulu

4 Malleja palveluiden systemaattiseen kehittämiseen

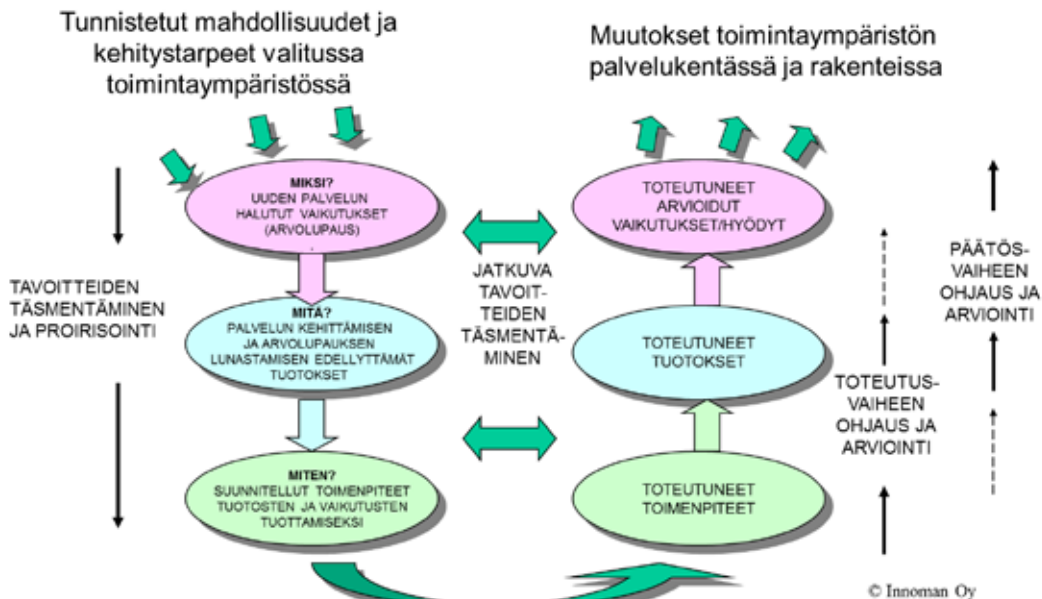
Palvelun ideoinnin ja kehittämisen taustalla on tyypillisesti jokin tunnistettu uusi mahdollisuus tai epäkohta, joka halutaan ratkaista. Nämä liittyvät usein omaan ammatilliseen taustaan, harrastuksiin tai vaihtoehtoihin tapoihin tehdä jotain uutta, joka on aina kiinnostanut. Henkilökohtainen kiinnostus, sitoutuminen ja jääripäisyys ovat hyviä lähtökohtia idean jalostamiselle ja kehittämiseksi ympäristöissä, joihin usein tuodaan aivan uudenlaisia toiminta- ja palvelumalleja. Hyväkin idea saattaa kuitenkin jäädä toteuttamatta kun törmätään käytännön realiteetteihin ja haasteisiin sekä vaikeuteen myydä omia ajatuksia erilaisille päätöksentekijöille ja sidosryhmille. Ideoiden kehittämisessä ja konseptoinnissa voidaan käyttää erilaisia ajattelun ja visualisoinnin työkaluja, joiden avulla voidaan systemaattisesti selkeyttää, dokumentoida ja analysoida omia tavoitteita. Työkalut auttavat esittämään suunnitelmia sellaisessa muodossa, jotka auttavat asiaan ensimmäistä kertaa perehtyviä helpommin hahmottamaan mistä on kysymys. Seuraavissa luvuissa on esitelty kaksi suunnittelun ja dokumentoinnin työkalua, joiden avulla voidaan suunnitella kuvata oman palveluidean tavoitteita sekä esittää tarjottava palvelu tuotteistetun liiketoimintakonseptin muodossa. Mallien tarkoitus on tässä yhteydessä tuoda esiin erilaisia palveluiden kehittämiseen liittyviä näkökulmia, joita voidaan tapauskohtaisesti soveltaa ja hyödyntää oman palveluidean mahdollistavassa laajuudessa. Palvelumuotoilun työkaluja on esitelty laajemmin teoksessa Kasvunvara- työkaluja parempaan palveluun (viite 8.). Siinä asiakasymmärrys, asiakaskokemus, palvelupolku, luonto hyvinvoinnin lähteenä ja kestävä kehitys ovat kantavia teemoja.

4.1 Tavoiteasetannan malli

Palveluiden ja ideoiden kehittäjillä on usein taipumus lähteä kuvaamaan suoraan palvelun konkreettista sisältöä kertomalla esimerkiksi mitä toimintamuotoja palvelu tulee sisältämään. Palvelun suunnittelu olisi kuitenkin hyvä aloittaa pohtimalla ja kuvaamalla sen tavoitteita ja sisältöä hieman laajemmin. Seuraavassa esitetyssä tavoiteasetannan ja arvioinnin mallissa on tavoitteet jaettu kolmeen eri tavoitetasoon, joilla pyritään ohjaamaan ajattelua ja pohtimaan erilaisia syy-seuraus suhteita (Kuva 1):

- mallissa lähdetään liikkeelle kysymyksestä **miksi** palvelu kehitetään ja mitä vaikutuksia, muutoksia, hyötyjä eli haluttuja vaikutuksia suunnitellussa kohderyhmissä ja toimintaympäristössä halutaan saada aikaan (arvo- ja palvelulupaus).
- Haluttujen vaikutusten tunnistamisen ja kuvaamisen jälkeen voidaan ryhtyä pohtimaan **mitä** erilaisia toimintamuotoja, tuotoksia tai edellytyksiä tarvitaan, jotta edellä kuvatut hyödyt ja arvolupaus voidaan lunastaa.
- Kolmannessa tavoiteasetannan vaiheessa kuvataan ne toimenpiteet ja aktiviteetit, joita edellä kuvattujen toimintamuotojen, tuotosten tai edellytysten aikaansaaminen edellyttää.

Kuva 1. Kehittämisen tavoiteasetannan periaate

Tavoitteet on hyvä muotoilla niin konkreettiseksi, että niiden toteutumista voidaan oikeasti seurata ja arvioida. Arviointi tukee myös omaa kehittämistä tuottamalla vastauksia mm. seuraaviin kysymyksiin:

- mitkä toimenpiteet on tehty ja miten niissä onnistuttiin?
- saatiinko halutut tuotokset aikaan?
- onko tehdyillä toimenpiteillä ja tuotoksilla mahdollista tuottaa halutut vaikutukset/lunastaa arvolupaus?
- mitä vielä puuttuu?
- mitä pitäisi tehdä toisin?

Miksi?

Miksi kysymykseen vastaaminen on tavoiteasetannan tärkein ja haasteellisin vaihe, koska palveluliiketoiminnan ydin rakentuu aina sen tuottamaan konkreettiseen ja koettuun hyötyyn. Pohdinta on hyvä aloittaa tunnistamalla sellaiset palveluun liittyvät käyttäjät, asiakkaat, sidosryhmät ja tahot, joiden osallistumisen tai toiminnan kautta oma palvelun arvolupaus ja mahdolliset laajemminkin vaikutukset toteutuvat. Usein on hyvä huomioida hyötyjinä myös sellaiset tahot joiden mielipiteillä ja päätöksenteolla on vaikutusta idean toteuttamiselle.

Tyypillisiä palvelun vaikutuspiirissä olevia kohderyhmiä yksityiskohtaisemmasta yleisempään voisivat olla palvelun asiakkaat, heidän sidosryhmänsä, oma yritys, työntekijät, viranomaiset, toimiala, alueellinen kehittäminen, kansallinen kehittäminen jne.

Vaikutustavoitteilla tarkoitetaan siis sellaisia muutoksia, joita palvelulla konkreettisesti halutaan saada aikaan verrattuna lähtötilanteeseen. Vaikutukset voivat syntyä jo suunnitteluvaiheen aikana esimerkiksi eri sidosryhmien mielipiteiden muuttumisena positiivisemmaksi idean toteuttamiselle. Vaikutustavoitteita voidaan luonnehtia esimerkiksi määreillä kasvaminen, paraneminen, väheneminen. Tavoitteisiin voidaan liittää haluttua muutosta kuvaavia arvioitavia asioita ja muutosta todentavia määrällisiä tai laadullisia mittareita. Vaikutukset voivat olla välittömiä tai välillisiä, lyhyellä tai pitkällä aikavälillä tapahtuvia. Vaikutustavoitteita voidaan hyödyntää soveltuvin osin myöhemmin konkretisoitaessa palvelun tuotteistamisessa kuvattavaa palvelulupaus- ta asiakkaille.

Mitä?

Mitä kysymykseen vastaamisella tarkoitetaan palvelukokonaisuuden kehittämiseen vaadittavien ja toteutuksen tarvittavien asioiden ja tuotosten tunnistamista sekä dokumentointia. Suunnittelun helpottamiseksi tuotostavoitteet voidaan jakaa painoalu- eisiin, joita voivat jossain tapauksessa olla esimerkiksi:

- Toimintamallit ja kuvaukset (koulutussisältö, ohjelma, aikataulut jne.)
- Palvelun tuottamisen resurssit (henkilöstö, tilat, osaaminen, teknologiat, välineet, verkostot jne.)

- Liiketoiminnan edellyttämät asiat (rahoitus, kirjanpito, myynti ja markkinointi, viranomaisluvut ja hyväksynnät, sertifikaatit, verkostot, alihankkijat jne.)

Tulostavoitteilla tarkoitetaan sellaisia konkreettisia asioita, joiden varmistaminen tuottaminen ja kehittäminen ovat välttämätöntä palvelun käynnistämiseksi ja tuottamiseksi. Mitä kysymyksen alla voidaan pohtia mm. mitä konkreettista uutta tietoa, osaamista, välineitä, verkostoja yms. on luotava, jotta palvelun tarjoaminen on mahdollista ja tavoiteltava hyöty voidaan tuottaa asiakkaille. Mitä kysymysten visualisointi auttaa myös miettimään asioiden kehittämisen ja oman etenemisen prioriteettia ja järjestystä.

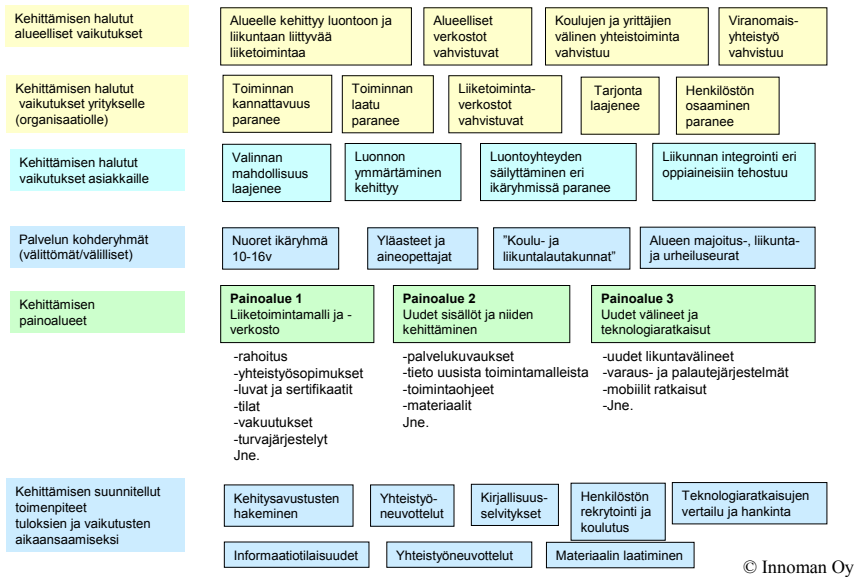
Miten?

Miten kysymykseen vastaamisella eli toimenpidetavoitteilla tarkoitetaan sellaista käytännön tekemistä, jolla saadaan aikaan edellä kuvatut halutut tuotokset ja edistetään vaikutusten syntymistä.

Toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi aikataulut, tiedon hankinta, selvittäminen, kartoittaminen, ”lobbaus”, osallistuminen, rekrytointi, kouluttaminen, erilaiset hakuprosessit, idean myynti, materiaalien tuottaminen, tiloihin liittyvät toimenpiteet. Miten kysymys toimii hankkeistamisen ja oman toiminnan suunnittelun välineenä. Asioiden dokumentointi jo sellaisenaan auttaa hahmottamaan omaa työmäärää ja miettimään systemaattisesti omia ja tarvittavia resursseja joita palvelun kehittäminen edellyttää.

Tavoiteasetannan työkalu auttaa selkeyttämään ja työstämään oman idean sisältöä ja arvioimaan sen järkevyyttä ja toimivuutta jo kehittämisvaiheen aikana. Tavoitteiden visualisointi auttaa välittämään tiivistetysti tavoiteasetannan kokonaiskuvaa eri osapuolille ja saamaan myös ulkopuolisilta siihen liittyviä kommentteja ja parannusehdotuksia.

Kuvassa 2. on esitetty kuvitteellinen esimerkki kehityshankkeen tavoiteasetannan visualisoinnista ja mahdollisista tavoitekuvauksista.

Kuva 2. Esimerkki kehittämisen tavoiteasetannan visualisoinnista

Tavoiteasetannan työkalua on tässä luvussa esitelty suunnittelun apuvälineenä. Suunniteltujen asioiden toteuduttua ja valmistuttua ne voidaan tavoiteltavien asioiden sijaan dokumentoida toteutuneina ja olemassa olevina asioina, jolloin tarkastelun näkökulma muuttuu seuraavasti:

Toimenpiteet (Miten?) muuttuvat toiminnan aktiviteetteja ja edelleen kehittämistä kuvaaviksi.

Tuotokset (Mitä?) dokumentoituvat valmistuttuaan olemassa olevina toiminnan sisältöinä ja välineinä.

Vaikutukset (Miksi?) dokumentoituvat toiminnan arvioinnin kautta toteutuneiksi vaikutuksiksi, kokemuksiksi ja palautteeksi, joka auttaa kehittämään omaa toimintaa edelleen.

Luvussa 5. on tavoiteasetantatyökalua soveltamalla analysoitu, dokumentoitu ja visualisoitu kaksi olemassa olevaa palvelua.

4.2 Palvelumalli

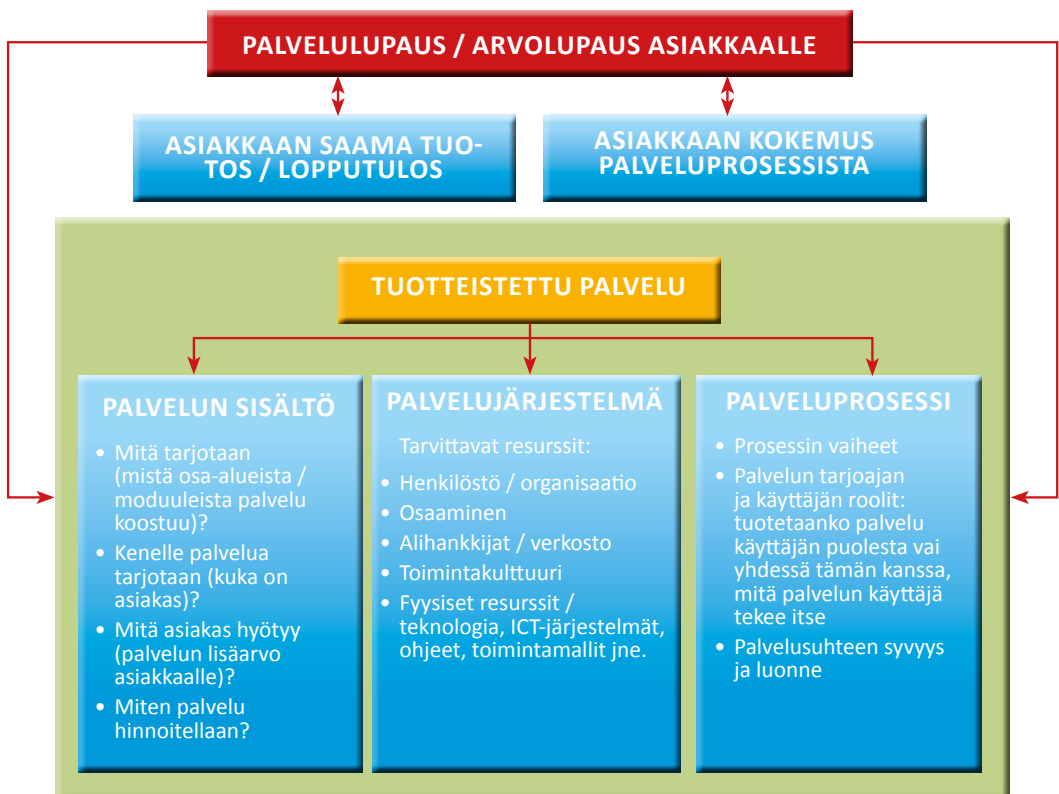
Palvelun konseptointi- ja tuotteistusmalli on työkalu, joka auttaa visualisoimaan tarjottavan palvelun ja varmistamaan, että asiakkaan saaman lopputuloksen ja palvelukokemuksen laatu vastaa annettua palvelu-/ arvolupausta. Malli auttaa jäsentämään

ja kuvaamaan palvelun sisällön (tarjottavat osa-alueet ja niiden hyödyn), tarvittavat resurssit sekä palveluprosessin.

Palvelukonsepti toimii:

- Laatujärjestelmänä suhteessa asiakkaisiin ja käyttäjiin (palvelun lopputuloksen ja palvelukokemuksen laadun varmistaminen)
- Laatujärjestelmänä suhteessa omaan organisaatioon (toistettavuus)
- Markkinointivälineenä
- Palvelun edelleen kehittämisen välineenä

Kuva 3. esiteltävä malli (mukailtu Edvardsonin palvelumallista, viite 9.) kuvaa palvelun tuotteistettuna konseptina. Mallin lähtökohtana on palvelun arvolupaus (vrt. halutut vaikutukset/hyöty käyttäjille), jonka lunastamiseksi kuvataan palvelun sisältö, palvelujärjestelmä sekä palvelun tuottamiseen liittyvä prosessi.

Kuva 3. Palvelumalli

Palvelun sisältö:

- Mitä tarjotaan?
  - Mistä osa-alueista/moduuleista palvelutarjoama koostuu
  - Miten osa-alueita/moduuleita voidaan yhdistellä erilaisiksi palvelupaketeiksi?
- Kenelle palvelua tarjotaan (kuka on asiakas)?
- Mitä asiakas hyötyy?
- Miten palvelu hinnoitellaan?

Palvelujärjestelmä (tarvittavat resurssit):

- Henkilöstö/organisaatio
- Osaaminen
- Alihankkijat/verkosto
- Toimintakulttuuri
- Fyysiset resurssit/teknologia, ICT-järjestelmät, ohjeet, toimintamallit jne.

Palveluprosessi:

- Prosessin vaiheet
- Palvelun tarjoajan ja käyttäjän roolit
- Asiakkaalta vaadittavat edellytykset
- Palvelusuhteen syvyys ja luonne

Palvelun ominaispiirteenä on, että asiakas on aina osallisena palvelun tuottamisessa ns. palveluprosessissa. Tästä seuraa se, että palvelun lopputuloksen lisäksi asiakas arvioi myös saamaansa palvelukokemusta, mikä useassa tapauksessa saattaa olla asiakkaalle jopa lopputuloksen laatua tärkeämpi kriteeri. Palvelukokemuksen maksimoimiseksi on siis hyvä miettiä asiakkaan roolia palveluprosessissa sekä omaa roolia palvelukokemuksen tuottajana. Asiakkaan rooleihin liittyvät mm. edellytettävät perusvalmiudet, asiakkaan osallistumisen aste sekä asiat, jotka asiakas mahdollisesti tekee valmistautuessaan palvelutapahtumaan. Palvelun tuottajan kannalta prosessin hallintaan liittyy monia asioita, jotka tehdään ennen palvelutapahtumaa, yhdessä asiakkaan kanssa ja palvelutapahtuman jälkeen (back stage, front stage). Niille jotka haluavat perehtyä palveluprosessin yksityiskohtaiseen suunnitteluun on olemassa omia työkaluja, joista yksi paljon käytetty on ns. Blueprinting (viite 9).

Dokumentoitu palvelukonsepti mahdollistaa laatunäkökulman lisäksi myös palvelun sisällön esittelyn tiivistetysti asiakkaille ja sidosryhmille. Dokumentaatio on myös hyvä alusta palvelun kehittämiselle. Palvelun sisältöosaan saattaa tulla uusia sisältömoduuleja tai vanhoja voidaan yhdistellä uudella innovatiivisella tavalla. Palvelun järjestelmäosaan saattaa löytyä uusia verkostopartnereita, teknologioita tai osaamisia, jotka resursseina mahdollistavat aivan uudenlaisia palvelukokonaisuuksia. Palvelun prosessi

saattaa myös saada uusia muotoja esimerkiksi asiakkaan roolin muuttuessa (vrt. itsepalvelu). Muutos yhdessä osiossa edellyttää usein muutoksia myös kahdessa muussa, joten aina uuden ideoinnin yhteydessä on tarkastella kokonaisuutta ja sen vaikutusta palvelun lopputulokseen ja palvelukokemukseen.

Palvelukonsepti toimii myös oman liiketoimintamallin kehittämisen ja arvioinnin apuvälineenä ottaen kantaa mm. seuraavin liiketoimintamallin keskeisiin elementteihin:

- arvolupauksen kuvaaminen
- arvon tuottamiseksi tarvittavien resurssien kuvaaminen
- jakelukanavien ja verkostojen kuvaaminen
- tarjonnan kuvaaminen
- arvontuoton prosessin kuvaaminen
- oman ansaintalogiikan kuvaaminen (hinnoittelu jne.)

Seuraavassa luvussa 5. on palvelukonseptin eri osa-alueita avattu konkreettisesti kahden olemassa olevan palvelun esimerkkien avulla.

5 Näin me sen toteutimme!

5.1 Jaarlin päiväkodin luonto- ja liikuntaesikoulu (metsäesikoulu)

Jaarlin päiväkodit Oy (JAP) on yksityinen Hämeenlinnassa toimiva päiväkoti (www.jaarlinpaivakodit.fi). Siinä on yhdeksän yksikköä, joista yhden yksikön erillisenä ryhmänä luonto- ja liikuntaesikoulu eli metsäesikoulu toimii. Metsäesikoulun ensimmäinen toimintavuosi on 2011–2012.

5.1.1 Tavoiteasetanta metsäesikoulussa

Taulukko 2. Tavoiteasetanta metsäesikoululaisen tasolla

Miksi? Vaikutustavoitteet	Huoli lasten arkiliikunnan olemattomuudesta → Lasten fyysinen kunto parane	Lasten asenne ulkoiluun säällä kuin säällä kehittyi sekä suunnistus- ja hahmotustaidot paranevat	Osoitus, että lapset oppivat nimiä kasveille, sienille jne. ja pystyvät hämmästyttämään tietoilla myös vanhempiaan → Lasten luonnon tuntemus ja havainnointikyky paranevat	Ryhmähenki ja toisesta huolehtiminen kehittivät	Kielellinen kehitys ja mielikuvitus paranevat sekä sanavarasto monipuolistuu	Itsenäinen päätöksenteko, oma-aloitteisuus ja päättelykyky paranevat
Mitä? Tulostavoitteet	Toimintamalli, jossa liikutaan paljon ja toteutetaan paljon tilaa vaativia leikkejä	Toimintamalli esikoulun pitämiseen metsäluonnossa säällä kuin säällä	Koulutussisältö, jossa luonnon anti otetaan huomioon ja jossa luonnon tuntemus, kestävän kehityksen ymmärrys ja ympäristöherkkyys kehittivät	Toimintamalli ryhmässä toimimiseen, jossa "heikoin lenkki" määrää tahdin	Koulutussisältö, jossa seikkailulle ja lasten mielikuvitukselle annetaan tilaa	Toimintamalli, jossa itsenäinen päätöksenteko ja päättelykyky haastetaan
Miten? Toimenpidetavoitteet	Paikasta toiseen liikutaan jalan ja paljon tilaa vaativia leikkejä toteutetaan luonnossa	Ulkona luonnossa ollaan säällä kuin säällä vaihtelevassa maastossa	Luonnon anti huomioidaan jokapäiväisessä toiminnassa. Luonnontuntemus opettajille ja sitä kautta lapsille	Ryhmähenkeä ja toisesta huolehtimista korostetaan arjessa	Metsäesikoulussa ei ole leikkivälineitä lapsille. Yhteistä merkityksenantoa korostetaan (keppi voi olla aita, maja, este, luuta jne.)	Päättelykyky ja sekä itsestä että tavaroista huolehtimisen haastetaan useita kertoja päivässä

5.1.2 Metsäesikoulun palvelumalli

Taulukko 3. Osa-alueet metsäesikoulun palvelumallissa

Palvelun sisältö	<p>Mitä tarjotaan?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Paikkaa Jaarlin päiväkodin esikouluryhmässä, jonka pääasiallinen toimintaympäristö on metsäluonto. • Esikouluopetusta luontoympäristössä toteutettavalla toimintamallilla ja opetussisällöllä, jotka korostavat mm. liikuntaa ja luonnontuntemusta ja jossa luonnon anti on otettu huomioon jokapäiväisessä toiminnassa. <p>Kuka on asiakas? Asiakkaana ovat lasten vanhemmat/huoltajat ja käyttäjänä esikouluikäiset lapset</p> <p>Mitä asiakas hyötyy? Sen lisäksi, että lapset oppivat samat asiat kuin tavallisessa esikoulussa, niin heidän fyysinen kuntonsa, luonnontuntemuksensa, taitonsa huolehtia itsestään ja toisista, kielellinen kehitys, itsenäinen päätöksenteko ja päättelykykynsä kehittyvät.</p>
Palvelujärjestelmä	<p>Henkilöstö: Päiväkodin johtaja ja kaksi vastuuopettajaa</p> <p>Osaaminen: Luonnontuntemuksen ja hyvän fyysisen kunnon omaavat koulutetut opettajat.</p> <p>Verkosto: Päiväkodin valmistuskeittiö, joka toimittaa ruoan.</p> <p>Tilat: Ahvenistonharjun metsä varsinaisena toimintaympäristönä, Ahveniston alueella oleva kota ryhmän tukikohtana, sisätaukotupa (sisä-wc, varusteiden vaihto- ja kuivauspaikka ja pöytäoppimistila), sisätilat sekä piha Jaarlin päiväkodilla ja Poltinahon alueen liikuntapaikat.</p> <p>Toimintamallit: Toiminnassa noudatetaan varhaiskasvatussuunnitelman ja esiopetussuunnitelman lisäksi omaa tarkentavaa esiopetussuunnitelmaa, joka on Jaarlin päiväkotien luontokasvatuksen ohjelma. Muuten toiminta on vastuuopettajan suunnittelemaa ja lapsilähtöistä. Ulkona ollaan säällä kuin säällä.</p>
Palveluprosessi	<p>Prosessin vaiheet: Metsäesikoulu esitellään vanhemmille yhtenä vaihtoehtona. Esikoulupäivä luonnossa jaksottuu eri tavalla kuin "sisäryhmässä". Havainnointi ja mielenkiinto ohjaavat päivittäistä toimintaa.</p> <p>Palvelusuhteen syvyys ja luonne: Vanhempien/holhoojien toiveita, ideoita ja kysymyksiä kuunnellaan vanhempainiltojen, päivittäisten keskustelujen ja yhteistoiminnallisten juhlien yhteydessä.</p>

Seuraavissa luvuissa kerrotaan yksityiskohtaisemmin metsäesikoulun kehityksen alkuvaiheista, tavoitteiden asettamisesta ja niiden saavuttamisesta sekä palvelumallissa olevien osa-alueiden sisällöstä Jaarlin päiväkodin metsäesikoulussa.

5.1.3 Kehityspolku

Toiminnan suunnittelu ja toteutuksen alkuvaiheet

Päätös metsäesikoulun toiminnan suunnittelusta tehtiin tammikuussa 2011 ja samalla asetettiin tavoite toiminnan aloittamiselle saman vuoden syksyllä. Alussa oli kaksi selvää vaikutustavoitetta. Ne olivat lasten fyysisen kunnon paraneminen ja luonnon tuntemuksen kehittyminen. Pyrkimyksenä oli saada lapset liikkumaan ja näyttää perheillekin, että lapsilla on energiaa vielä ulkona vietetyn päivän jälkeen kotona. Päiväkodin henkilöstöllä oli yhteinen huoli lasten arkiliikunnan olemattomuudesta. Taustalla oli myös tarve osoittaa, että ulkona voidaan liikkua Suomessa lähestulkoon aina. Lisäksi haluttiin osoittaa, että lapset todella oppivat nimiä mm. sienille, jäkälille, sammaleille, puille ja kasveille ja että lapset pystyvät hämmästyttämään tiedoillaan myös vanhempiaan.

Päätös metsäesikoulun toiminnan suunnittelusta tehtiin tammikuussa 2011. Toiminta aloitettiin sopivan sijainnin ja sisätilan kartoituksella sekä toimintasuunnitelman että esiopetussuunnitelman laatimisella. Toukokuussa 2011 sopivaa tilaa tiedusteltiin ja se vuokrattiin Ahveniston suojeluyhdistykseltä. Esikoulun varsinainen toimintaympäristö on kulttuurihistoriallisesti merkittävä Ahvenistonharjun metsä. Alueella toimiva kahvio on esikouluryhmän käytössä opetusvuoden ajan eli elokuusta toukokuun loppuun. Ahveniston Suojeluyhdistys pitää sitä toimintapaikkanaan ja ylläpitää kahviotoimintaa kesä- ja heinäkuussa. Ryhmällä on tukikohtana Ahveniston alueella, leikkipuiston vieressä oleva kota

Päiväkodin johtaja kertoi haastattelussaan, että kehityksen alkuvaiheessa he olivat jonkin verran yhteydessä Luonto-Liittoon, yliopistoon ja muutamaaan Suomessa toimivaan metsäesikouluun. Suora yhteistyö heidän kanssaan oli kuitenkin aika vähäistä ja parhaiten tietoa saatiin kirjallisuudesta ja internetin välityksellä. Kehitysryhmä mietti, paljonko otetaan vaikutteita Ruotsin tai Norjan malleista ja onko lähtökohtana yksi paikka, mihin joka päivä mennään, onko toiminta retkeilyä tai seikkailua ja mikä olisi sopiva päivän pituus.

Metsäesikouluryhmän perustaminen

Syksyllä 2011 aloittanut metsäesikouluryhmä perustettiin toukokuussa 2011. Ensimmäiset ryhmäläiset hakeutuivat pääasiassa päiväkodin sisältä, mutta muutamia myös ”kuulopuheella” ulkopuolelta. Yhteensä esikouluun hakeneita lapsia oli 17. Vastuuopettajan mukaan metsäesikoulu pitäisi nähdä neutraalina vaihtoehtona lapselle kuin lapselle. Toiminnan suunnittelijan ja vetäjän vastuulla on ammentaa am-

mattitaitoaan niin, että ryhmä toimii. Lapset ovat aina yksilöitä ja joistakin joku näkyvämpi piirre tulee heti esille ja toisista vasta myöhemmin.

Päiväkodin johtajan mukaan perheitä oli vaikeaa saada aluksi uskaltautumaan mukaan. Huolta hänen mukaansa vanhempien keskuudessa aiheuttivat esimerkiksi metsässä olevat ampiaiset. Vanhempien haastatteluissa tuli esille, että pohdintaa aiheuttivat erityisesti lasten jaksaminen Ahveniston haastavassa maastossa ja lasten pärjääminen erilaisissa sääoloissa.

”Olen itse ehkä sellainen, että en lähde ulos jos vettä sataa vaakatasossa ja räntää tulee rätinkokoisena taivaalta. Ajattelin, että lapseni voi olla samanlainen. En halunnut sitä taakkaa itselleni, että joudun joka päivä suostuttelemaan lapsen. Rupesin järkeilemään sitä niin, että no jos itse olen sellainen, niin pakkoko minun on sitä asennetta lapseeni siirtää”.

Metsäesikoululaisen vanhempi

”Vanhempia huolestutti se, että tuleeko lapsille kylmä ja entä jos niiden vaatteet ja varpaat kastuvat. Lisäksi huolestutti se, jaksako lapsi oikeasti liikkua niin paljon”.

Päiväkodin johtaja

”Vanhemmissa aiheutti huolta se, että minkälainen taukotupa on. Onko siellä mahdollisesti vaikka hometta, kun se on rakennettu olympialaisiin (1952). Kun heidät kutsuttiin sinne ja he näkivät että kuinka se on saneerattu ja kuinka se on siistitty, niin sitten he olivat hyvin luottavaisia”.

Päiväkodin johtaja

Tärkeänä menestystekijänä päiväkodin johtaja piti vanhemmille entuudestaan tuttua vastuuopettajaa. Hänen kanssaan vanhemmilla oli syntynyt luottamus ja hänen ryhmäänsä oma lapsi haluttiin laittaa, vaikkakin uusi konsepti koettiin hieman ”oudoksi”. Muita syitä lapsen laittamiseen metsäesikouluun olivat mm. lähiluonnon tuleminen tutuksi, ajan viettäminen ulkona, erilaiset luontoarvot ja koordinaatiokyvyn kehittyminen.

”Ei olla itse mitään sellaisia metsässä vaeltajia ja ehkä halusin tarjota sitten kuitenkin lapselle mahdollisuuden siihen”

Metsäesikoululaisen vanhempi

”Oppii kunnioittamaan luontoa, tuntemaan eri lajeja ja ehkä siinä sivussa vähän palautella vanhempienkin mieliin. Tuntuu, että on itse etäänäntynyt luonnosta ja metsästä”.

Metsäesikoululaisen vanhempi

Ryhmään palkattiin myös toinen vastuuopettaja. Päiväkodin johtaja piti haastattelun perusteella tärkeänä vastuuopettajien ominaisuutena innostusta toteuttaa asioita eri tavalla kuin normaalisti. Vastuuopettajilta vaaditaan hänen mukaansa myös hyvää fyysistä peruskuntoa sekä luonnontietämystä tai ainakin innostusta opetella sitä. Vastuuopettajan mukaan toimintaa puolestaan edisti huomattavasti se, että päiväkodin johtaja ja omistaja lähti helposti ja innokkaasti uuteen asiaan ja oli luottavainen siitä, että asia tulee toimimaan.

Toukokuussa 2011 myös vanhemmat pääsivät tutustumaan toimintaympäristöön ja taukotilaan. Päiväkodin johtajan ja esikouluopettajan lisäksi Ahveniston Suojeluyhdistyksen puheenjohtaja vastasi tilaisuudessa vanhempien esittämiin kysymyksiin.

Kesäkuussa 2011 pidettiin metsäesikoulun orientoitumispäivä, jossa lapset ja opettajat tutustuivat toisiinsa ja taukotilaan. Yhdessä nautittiin jo kodalla välipala. Vanhemmat saivat jo syksyn aikatauluja, aloituspäivämäärän, tiedon vanhempainillasta ja varustelistan tulevaa metsäesikouluvuotta varten.

5.1.4 Palvelumallin kuvaus

Palvelulupaus asiakkaalle

”Kyllä me luvataan, että sitten saisit sellaisen pikkukoululaisen, joka on fyysisesti hyvässä kunnossa, jaksaa kulkea koulumatkat eikä väsähdä liikuntatunnilla. Lisäksi hän jaksaa koulun ja läksyjen teon, on fyysisesti hyvässä kunnossa ja tulee hämmästyttämään opettajansa luontotiedoillaan”.

Päiväkodin johtaja

”Lapselle tulee päivittäin mahdollisuus monimuotoiseen ympäristössä liikkumiseen. Koordinaatiohavainnointi lapsen kehon käyttämisen kannalta on ihan toisentasoista kuin mitä se on rakennetussa tasaisessa ympäristössä tai sisätiloissa. Myös havaintojen tekeminen, ongelmanratkaisu, päättelykyky ja sekä syy- että seuraussuhteet tulevat itsestään”.

Vastuuopettaja

Yksi tärkeimmistä tavoitteista metsäesikoulun toiminnan alkuvaiheissa oli luonnontuntemuksen parantaminen. Luonnossa tapahtuvan toiminnan seurauksena lasten havaintoherkkyys huomioida ympäristön ilmiöitä ja tapahtumia kehittyi ja he saavat tilaisuuksia kokea oivaltamisen riemua. Samalla lapset oppivat tunnistamaan lähiympäristön kasveja ja eläimiä ja heidän luonnontietoutensa lisääntyy.

"Lapset puhuvat keskenään, että hei huomasiiko, että nyt tuolla ei ole enää sitä viimeistäkään lehteä tai huomasiiko, että nyt kasa on mennyt noin matalaksi ja ihan kohta näkyy maa".

Vastuuopettaja

Luonnon havainnointia Jaarlin Päiväkotien metsäesikoulussa (kuva: Saara Viteli)

Toinen tärkeä tavoite metsäesikoulun toiminnalle oli saada lapset liikkumaan, jolloin samalla lasten fyysinen kunto paranee. Liikunnan ilon ja riemun kokeminen sekä lasten luonnollisen liikunnanhalun ja – tarpeen tyydyttäminen koettiin tärkeiksi tavoitteiksi. Luontoympäristö tarjoaa siihen mitä parhaat puitteet. Tavoitteena on, että kukin voi nauttia liikunnasta eikä lapsia aseteta paremmuusjärjestykseen. Samalla lapsen kyky liikkua ympäristössään paranee.

Talvella hiihtäminen tuo reippaan mielen ja punan poskille (kuva: Saara Viteli)

Metsäesikoulun toiminnassa lasten ymmärrys kestävästä kehityksestä paranee. He oppivat sisäistämään elämää kunnioittavia tapoja ja valintoja, jotka kantavat myös tuleville sukupolville. Samalla kun lapset oppivat kunnioittamaan luontoa ja toisia lapsia toimiessaan ryhmässä, heidän oman mielensä, kehonsa ja ympäristönsä kunnioittaminen kehittyy. Lapselle kehittyy myönteinen asennoituminen ympäristöönsä. Toiminnan seurauksena lapsien kyky huolehtia ympäristöstä ja vähentää jätteitä paranee ja he oppivat ymmärtämään oman toiminnan vaikutuksen lähiympäristöön.

Palvelun sisältö

Metsäesikoulu toimii koko Jaarlin päiväkotia (JAP) sitovan varhaiskasvatussuunnitelman alaisesti sekä noudattaa yhteistä esiopetussuunnitelmaa. Sen lisäksi esikoululla on myös oma tarkentava esiopetussuunnitelmansa, josta käy ilmi eri aihealueiden painotuspisteet ja soveltavat toteutusmuodot. Lisäksi metsäesikoululaiset suorittavat esikouluvuoden lopussa KARPALO -merkin (www.luonto-liitto.fi) osoituksena tavoitteellisesta luonto- ja ympäristökasvatuksesta. Metsäesikoulun toiminta on pitkälti itse suunniteltua ja on lapsilähtöistä.

Metsäesikoulun vuosi on suunniteltu sisältöalueittain, ja teemoitettu yhteen, jotta eri opintokokonaisuuksista muodostuu lapsen mielenkiinnon ja motivaation herättävä kokonaisuus. Esiopetuksessa ympäristö- ja luonnontieto on aina oikeaa tekemistä, toimintaa ja osallistumista oikeilla välineillä ja materiaaleilla. Teemat ilmenevät kuu-kausitiedotteista, joka lähetetään esikoululaisen kotiin aina kuun alkaessa, kuten myös tulevat retket ja tapahtumat teemoihin liittyen. Toiminnan kehykset ovat tarkoituksel-

la löyhät ja toiminnassa pyritään elävyyteen. Lasten havaintojentekoa ja mielenkiintoa pidetään erityisen tärkeinä ja ne ohjaavat päivittäistä toimintaa.

Liikunnan tarve tulee tyydytettyä luonnossa liikkua, mutta sen lisäksi kerran viikossa pidetään sisäjumppatuokio. Lisäksi esikoululaisilla on mahdollisuus osallistua iltapäivällä tarjottavaan kerhotoimintaan esim. miekkailu-, telinevoimistelu- ja tanssi-kerhoon samalla tavalla kuin päiväkodin muutkin lapset. Liikuntaa on siis tarjolla erittäin monipuolisesti. Kädentaitojen harjoittelu painottuu sääperusteisesti, eikä se siten rytmity yhtä tasaisesti kuin sisäesikoulussa. Toisaalta kädentaitoja harjoitellaan sitä uppoutuneemmin esim. taideaamupäivien tai – viikkojen muodossa. Matematiikkaa ja äidinkieltä opiskellaan viikoittain luonnossa. Ongelmanratkaisutaidot harjaantuvat päivittäin. Lapset miettivät mm. mitä pukea päälle ja mitä varusteita ottaa mukaan, mihin ja miten mennään leikkimään ja miten leikki toteutetaan. Metsäesikoulua suunniteltaessa päiväkodin johtajaa mietitytti se, miten kaikki opetettavat asiat saadaan integroitua luontoon. Siinä on hänen mukaansa kuitenkin onnistuttu erittäin hyvin!

Metsäesikoulussa motivointi tapahtuu seikkailun keinoin, ja siihen lähiluonto ja metsä tarjoavat erinomaiset puitteet. Seikkailupedagogiikan tuloksena lasten mielikuvitus ja vapaan leikin rikkaus kasvavat. Aikuiset puolestaan luovat innostavan, avoimen ja kannustavan ilmapiirin omilla asenteillaan ja toiminnallaan. Seuraavassa on otos viikkokirjeestä, jossa kuvataan tunnelmia talvisena metsäesikoulupäivänä:

Perjantaina suuntasimme suoraan metsämajoille, matkalla tarkastelimme talvisen hämärää luontoa. Huomasimme, kuinka mäntyjen oksat roikkuivat lumesta raskaina maata kohden, ja ohuempirunkoiset lehtipuut nuokkuivat polun päällä. Suunnistaminen jo tutuilla poluilla olikin haastavampaa, kun polun juurella olevat maamerkit olivat lumen peitossa. Myös matkan etäisyyden arviointi ja paikannus vaikeutui – ”Ollaanko me nyt sillä supppolulla vai oliko tää se hämiksenverkkoreitti vielä”? Metsämajoilla leikit jatkuivat, ja reviiirit laajenivat – agentit tekivät ”ruokailuhuoneen” kuulemma kokouspaikaksi, kinskit viettivät joulua, oli joulukuusi ja kaikki. Majoilta lasketeltiin (kykyssä, kengän pohjilla luistatellen) rinnettä alas tasapainoistia ja uskallusta kehittäen. . .

Tunnelmia talvisena metsäesikoulupäivänä (kuva: Saara Viteli)

Lajintuntemusta on lisätty perinteisestä varhaiskasvatuksessa käytetystä määräs-
tä, koska esiopetusikäisellä lapsella on tarkat havaintotoiminnot, erinomainen muisti ja he ovat erittäin motivoituneita. Metsäesikoulussa ei ole leikkivälineitä lapsille, vaan käytetään yhteisiä nimenantoleikkejä ja ympäristöstä löytyviä luonnonmateriaaleja. Se puolestaan tukee kielellistä kehittymistä, mielikuvitusta ja sanavaraston monipuolistumista.

”Sama maja voi toimia teekutsupaikkana, kauppana tai päämajana. Toiminta on hurjan mielikuvitusrikasta ja myös yhteisten kompromissien tekemistä”.

Vastuuopettaja

JAP on mukana ”Kestävä kehitys päiväkodissa” – projektissa, jossa pohditaan kestävä
kehityksen toteuttamista ja toimitaan kestävä kehityksen periaatteita noudattaen.
Lapset opettelevat arkipäivän kierrätystä mm. lajittelemalla. Lähiympäristön viihty-
vyyteen kuuluu ympäröivien alueiden hoito ja omista leikkitiloista – ja välineistä
huolehtiminen

Tarvittavat resurssit

Kaksi vastuupettajaa ja päiväkodin johtaja vastaavat metsäesikoulun toiminnasta. Lisäksi päiväkodin valmistuskeittiön henkilökunta valmistaa ja kuljettaa ruoan.

Ahvenistonharjun metsä toimii varsinaisena toimintaympäristönä, Ahveniston alueella oleva kota ryhmän tukikohtana ja sisätaukotuvassa on mahdollista käydä wc:ssä, opiskella pöydän äärellä ja vaihtaa ja kuivata vaatteita. Sisätiloja sekä pihaa Jaarlin päiväkodilla ja Poltinahon alueen liikuntapaikkoja käytetään tarpeen mukaan. Sisätaukotupa toimii kahvilana kesäaikana. Kesäkahviloita yms. voisi siis hyödyntää myös luontoon liittyvien palveluiden yhteydessä laajemminkin!

Melko vähäisessä määrin metsäesikoulun henkilöstö tekee yhteistyötä esim. muiden metsäesikoulujen kanssa. Olisi toivottavaa, että luontoon liittyvät yhdistykset järjestäisivät enemmän yhteisiä kokoontumisia ja seminaareja, joissa olisi mahdollisuus verkostoitua muiden alan toimijoiden kanssa. Jaarlin päiväkodit ottavatkin syksyllä 2012 aktiivisen roolin luontokasvatuskoulutusten järjestäjänä. Lisäksi opettajien vaihdot toimipisteiden välillä voisivat toimia hyvänä tapana kehittää jatkossa toimintaa.

Palveluprosessi

Jaarlin päiväkodissa toimintaa kehitetään ja arvioidaan koko henkilöstön yhteisissä koulutustilaisuuksissa. Lukuvuosisuunnittelu esikoulun ja yksikön yhteisistä teemapäivistä ja retkistä tehdään lukukausikohtaisesti henkilöstön yhteisissä suunnittelutilaisuuksissa.

Päiväkodin vapaista paikoista ei varsinaisesti ilmoiteta, vaan vanhemmat ottavat päiväkotiin yhteyttä itse joko puhelimitse tai sähköpostitse ja heidät pyydetään tutustumiskäynnille. Samalla päiväkodin johtajalla on tilaisuus kertoa vanhemmille eri vaihtoehdoista ja pohtia yhdessä heidän kanssaan lapselle parhaiten sopivasta päivähoitomuodosta. Myös metsäesikoulu esitetään yhtenä vaihtoehtona. Hakemuksen täyttämisen jälkeen tehdään päivähoitosopimus, jos lapselle löytyy paikka päiväkodista. Tutustumispäivänä uudet lapset viettävät hetken vanhempiensa kanssa päiväkodissa ja jäävät sitten muutamaksi tunniksi itse tutustumaan uuteen paikkaan. Tarkoituksena on, että lapsen siirtyminen päiväkotimaailmaan on mahdollisimman joustava.

Päivittäisessä toiminnassa esikouluryhmä toimii pienryhmäpedagogiikkaa painottaen ja jakautuu kaikessa toiminnassa ensin kahdelle opettajalle ja opettajan johdolla usein vielä kahteen ryhmään oman pienryhmän sisällä. Esikouluryhmä kokoontuu aamupalan ja "heräilyajan" jälkeen aamupiirin alkaessa Jaarlin päiväkodin pihassa ja lähtee sieltä Ahvenistonharjun metsään, jossa ryhmä viettää valtaosan ajastaan. Yleensä aamupäivän aikana on tunti kummankin opettajan kanssa ja sitten on ruokailu. Iltapäivällä toimitaan vastaavasti. Kerran viikossa on sisäjumppatuokio, joka muuttaa päivittäistä ohjelmaa. Päiväkodille palataan välipalan jälkeen. Toiminnassa pyritään joustavuuteen ja lasten luonnon havainnointi ja mielenkiinto ohjaavat päivittäistä toimintaa. Lapset saavat iltapäivän osalta valita jäävätkö päiväkodin pihaan vai menevätkö sisäleikkeihin. Metsäesikoululaiset toimivat aamun ensimmäiset tunnit sekä jälleen iltapäivän nuorempien lasten kanssa ja näissä tilanteissa he toimivat esimerkkinä nuoremmille. Päiväkotitukee sisarusten pääsyä samaan ryhmään.

Vanhempien toiveita, ideoita ja kysymyksiä metsäesikouluun liittyen on kuultu alusta saakka vanhempainiltojen, päivittäisten keskustelujen ja yhteistoiminnallisten juhlien yhteydessä. Yhteistyössä on pyritty avoimeen keskusteluun ja rentouteen. Vanhemmat kertoivat haastatteluissa, että myös mahdollisuutta vastata metsäesikoulun lähettämiin kyselyihin pidettiin hyvänä tapana osallistua kehittämiseen. Viikkokirjettä ja kotiin lähetettäviä kuukausitiedotteita pidettiin erinomaisena tapana yhteydenpitoon ja toiminnasta tiedottamiseen.

Vanhempainiltoihin on tiedon välittämisen lisäksi yleensä liitetty mukana toimintaa, esim. vanhempien kanssa on vietetty aikaa luonnossa. Yhteiset toiminnot edesauttavat yhteisöllisyyttä, ja vanhempien välinen verkosto on tärkeä myös lasten siirtyessä metsäesikoulusta koulumaailmaan.

5.1.5 Hyvinvointivaikutuksista

Taulukko 4. Tavoiteltuja ja todettuja hyvinvointivaikutuksia

Tavoitellut vaikutukset Esikoululaisen tasolla	Fyysisen kunnan parantaminen	Luonnon tuntemuksen parantaminen ja havainnointikyvyn kehittyminen	Ympäristön hahmotustaitojen kehittyminen Luonnossa liikkumisen taidon parantaminen	Ryhmähengen ja toisesta huolehtimisen kehittymisen	Kielellinen kehityksen ja mielikuvituksen parantaminen sekä sanavaraston monipuolistuminen	Itsenäisen päätöksen, omaaloitteisuuden ja päättelykyvyn parantaminen
Todetut vaikutukset Haastattelussa esille tulleita asioita	Fyysinen kunto ja jaksaminen ovat selvästi parantuneet (päiväkodin johtaja) Pitkiä siirtymämatkoja ei enää huomioida (vastuuopettaja) Arkiliikunnasta on tullut itsestään selvyys (vanhempi) Kävelemisen jaksaminen on selvästi parantunut (vanhempi)	Lapset hämmästyttävät myös vanhempiaan tiedoillaan (päiväkodin johtaja) Ovat selvästi kehittyneet ja Lapset ovat myös ylpeitä oppimastaan (vastuuopettaja) Ympäristöä havainnoidaan entistä tarkemmin (vanhempi) Luonnontietoa ja havainnointia opetetaan myös vanhemmille (vanhempi)	Lapset ovat oppineet liikkumaan luonnossa oikealla tavalla ja hahmottavat eri reittejä (vastuuopettaja) Lapset tutustuttavat myös vanhempiaan luonnossa oleviin uusiin reitteihin (vanhempi)	Ero sosiaalisten suhteiden luomisessa on selvä verrattuna tavallisiin esikouluryhmiin (päiväkodin johtaja) Ovat selvästi kehittyneet, koska ”ryhmä on yhtä vahva kuin sen heikoin lenkki” (vastuuopettaja)	Ovat selvästi kehittyneet mm. yhteisten merkityksenantoleikkien avulla. (vastuuopettaja)	Lapsen kyky tehdä aloitteita ja sanoa mielipiteitään on kehittynyt metsäesikoulussa (vanhempi) Lapsen kyky kokeilla uusia asioita ja omia rajojaan on parantunut (vanhempi) Lapsesta on tullut rohkeampi (vanhempi)

Päiväkodin johtajan huolena metsäesikoulua kehitettäessä oli työntekijöiden jaksaminen eli se, onko työ uudenaikaisessa konseptissa niin väsyttävää ja rankkaa, että se alkaa näkyä suurina poissaoloprosentteina. Kuitenkin ajan kuluessa hän on todennut, että huoli oli turha ja hänen mukaansa runsas ulkona oleminen jopa vähentää sairastuvuutta.

Lapset kokevat onnistumisen elämyksiä oppiessaan tuntemaan paremmin luontoa. Haastattelujen perusteella vanhemmat arvostivat erityisen paljon sitä, että lasten luonnontuntemus ja luontosuhde olivat parantuneet metsäesikoulun aikana. Esikoululaiset tietävät tarkasti, mitä luonnosta saa ottaa ja mitä ei. Lapset ovat vieneet esimerkiksi keräämiään sieniä kotiin valmistettavaksi. Vanhempien arvostus lapsen luontosuhdetta kohtaan on puolestaan kasvanut metsäesikoulun aikana.

Vastuuopettajan mukaan lasten suunnistus- ja hahmotustaidot ympäristössä olivat kehittyneet esikouluvuoden aikana. Se puolestaan luo vanhemmille turvallisuutta ja luottamusta päästää lapsi liikkumaan itseksensä.

”Moni tapailee, että osaan muuten kulkea kotoa tänne ja sitten osaan täältä metsämajalle, niin sitten tavallaan osaan kotoa jo metsämajoille. He peilaavat koko tätä kaupunkia aika lailla, että nyt olen oppinut tämän ja tämän reitin”.

Vastuuopettaja

”Olemme kulkeneet lapsen opastamana luonnossa. Hän on tutustuttanut meidät ihan eri tavalla reitteihin ja maastoihin”.

Metsäesikoululaisen vanhempi

’Luonnossa liikkuminen auttaa lapsia hahmottamaan reittejä (kuva: Saara Viteli)

Päiväkodin henkilöstön mukaan lasten fyysinen kunto ja jaksaminen ovat selkeästi parantuneet metsäesikoulun aikana. Vanhemmille lähetettyjen kyselyiden perusteella esimerkiksi kävelemisen jaksaminen on lapsilla kehittynyt todella paljon. Vanhempien haastatteluista tätä julkaisua varten ilmeni, että vielä illallakin esikoululaisella on halu lähteä metsään retkelle ja erityisesti sienestämään!

”Se on uskomaton se energian määrä! Se ei jää sinne metsään, vaan he ovat hyvin vapautuneita, hyvin äänekkäitä ja hyvin eloisia ja iloisia ja hyväntuulisia ja siitä porukasta ei kuulu itkua eikä narinaa eikä kitinää.”

Päiväkodin johtaja

"Päivittäin siirtymämatka on noin kaksi kilometriä eli mittavaa kävelyä. Se ei huomioitu enää millään tavalla".

Vastuupettaja

"Arkiliikunnasta on tullut niin itsestään selvyys, mikä oli se ajatus, toive ja tavoite".

Metsäesikoululaisen vanhempi

Vastuupettajan mukaan lapset ovat metsäesikoulussa oppineet havainnoimaan ympäristöään ja ymmärtämään, miten siellä kannattaa liikkua.

"On pelisilmää ympäristöön, kulkemiseen ja myös omiin taitoihin. Tottumattomampi lapsi huutaisi jo apua tai pysähtyisi ja sanoisi, että en pysty tai en jaksa tai sitten menisi ja kaatuisi".

Vastuupettaja

Vanhempien haastattelujen perusteella lapsi oli metsäesikoulun aikana alkanut havainnoida ympäristöään entistä tarkemmin ja opettanut samalla myös vanhempiaan katsomaan asioita. Lapsi osoittaa vanhemmilleen paikat mistä voi katsoa ja mitä nähdä.

Päiväkodin johtajan mukaan metsäesikoulussa ryhmähenki ja lasten kyky huolehtia toisistaan on kehittynyt. Lapset ovat oppineet pitämään toisistaan huolta ja ovat valmiita kenen tahansa pariin ryhmässä. Ero sosiaalisten suhteiden luomisessa on selvä verrattuna tavallisiin esikouluryhmiin. Vastuupettajan mukaan ryhmä on yhtä vahva kuin sen heikoin lenkki.

"On puhuttu, että jos jollain on huono päivä ja hän jää kiukuttelemaan, niin silloin kukaan ei voi edetä eteenpäin".

Vastuupettaja

Illoisia metsäesikoululaisia (kuva: Saara Viteli)

Eräs vanhemmista puolestaan mainitsi haastattelussa, että lapsen kyky tehdä aloitteita ja sanoa omia mielipiteitä oli kehittynyt metsäesikoulussa. Toinen vanhempi puolestaan mainitsi, että hänen lapsensa kyky kokeilla uusia asioita ja omia rajojaan oli parantunut. Lapsesta oli selvästi tullut rohkeampi.

Perheiden ja lasten psyykinen hyvinvointi on ajankohtainen asia, johon on tärkeää kiinnittää huomiota. Metsäesikoulun vastuupettajan mukaan kommunikaatio sekä perheiden kesken että vanhempien ja lasten välillä lisääntyy luonnossa liikkumisen myötä. Metsäesikoulun vanhemmat olivat kertoneet vastuupettajalle keskusteltavansa lastensa kanssa entistä enemmän ja olevansa paremmin tietoisia lastensa päivittäisestä tekemisestä.

5.1.6 Ajatuksia luontoon liittyvien palveluiden kehittämiseksi

Tärkeänä menestystekijänä Jaarlin päiväkodin metsäesikoulussa pidetään vanhemmille entuudestaan tuttua vastuupettajaa. Hänen kanssaan vanhemmilla oli syntynyt luottamus ja hänen ryhmäänsä oma lapsi haluttiin laittaa, vaikkakin uusi konsepti oli "outo". Kriittinen menestystekijä on ollut myös Ahveniston luonnon läheisyys ja monipuolisuus sekä mahdollisuus sisätilojen vuokraamiseen.

Neuvona tuleville metsäesikoulujen kehittäjille vastuupettaja antoi sen, että kannattaa rohkeasti etsiä omaan ympäristöön sopiva pohja toiminnalle. Materiaalia sisällön kehittämiseen löytyy kirjallisuudesta liittyen esim. metsäesikoulu-, luonto- ja vaihtoehtopedagogiikkaan. Vastuupettaja neuvoo jättämään riittävästi ilmavuutta suun-

nitteluun, jotta jäisi riittävästi tilaa luonnosta tuleville asioille. Olisi tärkeää keskustella siitä, miten asioita toteutetaan ja mitkä asiat ovat tärkeitä. Voidaanko esimerkiksi luke- mista ja kirjoittamista harjoittaa vain kirjoista vai onko muitakin tapoja toteuttaa sitä. Ammattitaidon kannalta jokaiseen päiväkotiin olisi tärkeää saada myös vaihtoehtoista toimintaa.

Menestyksenkäs toiminta tarvitsee asiaansa uskovia ja innostuneita ihmisiä. Metsäesikoulun vastuuopettaja neuvoikin vastaavaa toimintaa aloittavia hakemaan omasta työympäristöstä vahvan tukijan toiminnalleen. Hän itse myönsi alussa tunteensa pientä epäonnistumisen pelkoa uuden toiminnan alkaessa ja ylimääräisen työn pelkoa, jos suunnitellut asiat eivät mahtuisikaan suunniteltuun aikatauluun. Uuden toiminnan kehittäjältä vaaditaan hänen mukaansa oikeaa suhtautumista epäonnistumisiin ja kykyä peilata toimintaansa ja kehittää sitä. Rungas toiminnan dokumentointi sekä kirjallisesti että valokuvien muodossa auttavat toiminnan kehittämistä.

Päiväkodin johtaja mainitsee haastattelussaan, että julkisuudessa kuten lehdissä ja televisiossa pitäisi kertoa ja kunnan luottamuselimissä viestittää paremmin metsäesikouluista vaihtoehtona. Metsäesikoulujen olisi syytä puolestaan markkinoida toimintaansa enemmän esimerkiksi tarjoamalla metsäesikoululaisten vanhemmille mahdollisuuden kertoa ja jakaa kokemuksiaan.

Avoimempi ja monialaisempi yhteistyö toiminnan kehittämiseksi olisi tärkeää. Metsäesikoulun vastuuopettajaa kiinnostaisi erityisesti tiiviimpi yhteistyö esikoulun ja koulun välillä. Esimerkiksi ulkona tehtäviä toimintatuokioita voisi kehittää yhteistyössä metsäesikoulujen ohjaajien ja ensimmäisen luokan välillä pilottimallina kaupunkeihin. Verkostoitumisen kannalta alan yhdistykset voisivat päiväkodin johtajan mielestä järjestää enemmänkin yhteisiä kokoontumisia ja seminaareja. Lisäksi opettajien vaihdot toimipisteiden välillä voisivat toimia hyvänä tapana kehittää jatkossa toimintaa.

Vanhemmilta kysyttiin haastatteluissa, mitä ajatuksia lapsen meno ”tavalliseen” kouluun metsäesikoulun jälkeen herättää. Osaa vanhemmista ajatus pelotti.

”Ehkä eniten mietitytti se, että onko tämä esikoulu liian hyvä, kun tietää, että koulu on kuitenkin normaali koulu. Tuleeko liian iso hyppäys tai pudotus esikoulumaailmasta, kun pitäisi itse asiassa olla toisinpäin”.

Metsäesikoululaisen vanhempi

Metsäesikoululaisten vanhempien haastatteluissa pohdittiin toiveita esikoulun jälkeen olevaan koulun käyntiin. Toivottiin, että minkä tahansa oppiaineen tunteja voitaisiin pitää luonnossa liikkuen ja aktiivisesti toimien. Luontoon liittyvälle iltapäiväkerhotoiminnalle nähtiin tarvetta, varsinkin metsäesikoulun käyneille lapsille. Lasten luontosuhteen ajateltiin varmasti muuttuvan, jos metsäesikoulun jälkeen koulussa olisi vastaavaa luontevaa jatkoa.

Jatkossa vastuupettajan mukaan olisi mielenkiintoista selvittää, miten metsäesikoulun käynti näkyy myöhemmin koulussa lasten päättelykyvyssä.

”Olsi mielenkiintoista tietää, kuinka metsäesikoulussa kehittynyt havainnointikyky ja varmuus tehdä asioita siirtyvät kognitiivisiin tehtäviin paperilla eli miten uskalletaan toteuttaa tehtäviä paperillakin toisella tavalla ja luotetaan siihen, että tiedetään ilman aikuisen vahvistusta”.

Vastuupettaja

Palveluissa hyödynnettävän luonnon ei tarvitse olla metsäluontoa. ”Ympäristön havainnointi” – esikouluja voitaisiin myös kehittää. Edellytyksenä on, että opettaja tai toiminnan vetäjä perehtyy itse ympäristöön ja siihen, mitä ja miten siellä voi havainnoida.

5.2 Porvoon luontokoulu

Porvoon luontokoulu on kaksikielinen (suomi ja ruotsi) kiertävä luontokoulu, joka mm. tarjoaa elämyksellistä ja toiminnallista luontokouluohjelmaa Porvoossa koululuokille ja päiväkotiryhmille heidän lähiympäristössään. Toimintaa on dokumentoitu sanoin ja kuvin luontokoulun kotisivulla www.peda.net/veraja/porvoo/luonto. Porvoon luontokoulu on osa kaupungin ympäristönsuojelutoimiston toimintaa ja sen toiminnasta vastaa ympäristökasvattaja. Luontokoulu on Vihreä lippu – ympäristökasvatusohjelman alueellinen edistäjä ja tukee ohjelmaan osallistuvia kouluja ja päiväkoteja Porvoossa.

5.2.1 Tavoiteasetanta Porvoon luontokoulussa

Taulukko 5. Tavoiteasetanta eri tasoilla

Kenelle?	Lapset ja nuoret (lapset päivähoidossa, koulujen oppilaat)	Ammattikasvattajat (päiväkotien henkilöstö, opettajat, nuorisotoimi)
Miksi? Vaikutus- tavoitteet	Myönteinen suhtautuminen ympäristöön lisääntyy ja luontosuhde vahvistuu Oma lähiympäristö tulee tutummaksi Luonnontuntemus lisääntyy Sosiaaliset taidot ja yhteistyön tekeminen kehittyvät Kestävän kehityksen arvostus lisääntyy	Luonto- ja ympäristökasvatus monipuolistuu Valmius toteuttaa omaehtoista opetusta lähiympäristössä lisääntyy Ymmärrys luonnosta ja siellä toteutettavasta opetuksesta lisääntyy
Mitä? Tulos- tavoitteet	Luontokoulupäiviin liittyvät toiminnot ja tehtävävaukset	Ohjelmat ja tukimateriaalit, jotka tukevat koulujen opetussuunnitelmien toteuttamista ja jotka voidaan toteuttaa luonnossa
Miten? Toimenpide- tavoitteet	Tarjotaan elämyksiä ja kokemuksia luontokoulupäivinä	Tarjotaan luontokoulupäiviä ja koulutuspäiviä Valmistetaan ympäristökasvatusmateriaalia opetuksen tueksi Annetaan henkilökohtaista neuvontaa vierailujen, puhelimen ja sähköpostin kautta Annetaan välineitä lainaksi

5.2.2 Porvoon luontokoulun palvelumalli

Taulukko 6. Osa-alueet Porvoon luontokoulun palvelumallissa

Palvelun sisältö	<p>Mitä tarjotaan? Luontokoulu tarjoaa elämyksellistä ja toiminnallista luontokouluohjelmaa koululuokille ja päiväkotiryhmille heidän lähiympäristössään, ympäristökasvatusta koskevaa suunnitteluapua ja koulutusta sekä ympäristökasvatusmateriaalia. Lisäksi luontokoulu tarjoaa välineitä lainaksi opettajille ja päivähoitohenkilöstölle</p> <p>Kuka on asiakas? lapset ja nuoret päiväkodeissa ja kouluissa sekä ammattikasvattajat (päivähoidon henkilöstö, opettajat, nuorisotoimi)</p> <p>Mitä asiakas hyötyy?</p> <p>Lapset ja nuoret: Myönteinen suhtautuminen ympäristöön lisääntyy ja luontosuhde vahvistuu, oma lähiympäristö tulee tutummaksi, luonnontuntemus lisääntyy, sosiaaliset taidot ja yhteistyön tekeminen kehittyvät, kestävän kehityksen arvostus lisääntyy</p> <p>Ammattikasvattajat: Luonto- ja ympäristökasvatus monipuolistuu, valmius toteuttaa omaehtoista opetusta lähiympäristössä lisääntyy, ymmärrys luonnosta ja siellä toteutettavasta opetuksesta lisääntyy</p>
Palvelujärjestelmä	<p>Henkilöstö: Ympäristökasvattaja, joka on vastuussa luontokoulun toiminnasta, suunnittelusta ja toteuttamisesta. Hänen lisäksi päällikkö, joka vastaa koko ympäristösuojelun toiminnasta</p> <p>Osaaminen: Luonnon ja ympäristökasvatusalan tuntemus, kyky opettaa ja ohjata eri-ikäisiä lapsia, nuoria ja aikuisia molemmilla kotimaisilla kielillä vaihtelevissa maasto-olosuhteissa, aito kiinnostus luontoon ja taito innostaa muita.</p> <p>Verkosto: Paikalliset verkostot mm. koulujen, päiväkotien ja nuorisotoimen kanssa, muut Suomessa toimivat luonto- ja ympäristökoulut sekä Pohjoismaiset verkostot. Lisäksi Porvoon luontokoulu on mukana yhteistyöverkostossa luonto- ja ympäristökoulujen, nuorisokeskusten, metsähallituksen luontokeskusten ja leirikoulujen välillä.</p> <p>Tilat: Kiertävä luontokoulu, jolloin varsinaista erillistä toimitilaa ei tarvita. Ympäristösuojelutoimistolla on ympäristökasvattajalla oma työtila.</p> <p>Toimintamallit: Ympäristökasvattaja valmistaa ohjelman ja materiaalit, joita tarjotaan asiakkaille.</p>
Palveluprosessi	<p>Prosessin vaiheet: Esim. kouluun otetaan luontokoulusta yhteyttä ja kerrotaan luontokoulun tarjoamista luontokoulupäivistä, kummiluokkatoiminnasta, koulutuspäivistä jne. Ennen luontokoulupäivää ryhmä saa tietoa ohjelmasta, tarvittavista valmisteluista ja varusteista sekä useimmiten etukäteis- ja/tai jälkikäteistehtäviä. Luontokoulupäivän jälkeen opettajat voivat antaa palautetta luontokoulun palaute- tai nettilomakkeella.</p> <p>Palvelusuhteen syvyys ja luonne: Luontokoulupäivän ohjelma on valmiiksi suunniteltu. Opettajien toiveet ohjelman painotuksessa otetaan mahdollisuuksien mukaan huomioon. On myös yksittäisiä päiviä, joiden sisältö räätälöidään alusta asti ryhmän toiveiden perusteella.</p>

Seuraavissa luvuissa kerrotaan yksityiskohtaisemmin Porvoon luontokoulun palveluista ja tavoitteista.

5.2.3 Kehityspolku

Porvoo oli alun perin mukana EU-hankkeessa, jonka seurauksena Porvoon luontokoulu (www.porvoo.fi/fi/palvelut/ymparisto_ja_luonto/luontokoulu) päätettiin perustaa vuoden 2001 alussa. Sekä hankkeen ohjausryhmä että Porvoon ympäristönsuojelu olivat aktiivisia kehittämisvaiheessa. Kouluille ja lapsiryhmille luontokoulun palvelut ovat maksuttomia, mutta esim. koulutuspäivät opettajille ovat maksullisia.

5.2.4 Palvelumallin kuvaus

Palvelulupaus asiakkaalle

Porvoon luontokoulu tarjoaa elämyksellistä ja toiminnallista luontokouluohjelmaa koululuokille ja päiväkotiryhmille heidän lähiympäristössään ja ympäristökasvatusta koskevaa koulutusta. Luontokoulu tuottaa myös ympäristökasvatusmateriaalia ja antaa vinkkejä luonto- ja ympäristöopetukseen. Lisäksi se tarjoaa välineitä lainaksi opettajille ja päivähoitohenkilöstölle. Luontokoulu pyrkii tarjoamaan elämyksiä ja kokemuksia ja välittämään arvostuksia, jotka tukevat kasvatusta kestäväan kehitykseen.

Koulun luontokoulupäivä on alkamassa (kuva: Kirsi Polvinen)

Palvelun sisältö

Luontokoulun yksi tärkeimmistä tavoitteista on alusta alkaen ollut ammattikasvattajien tukeminen. Esim. kummiluokkatoiminta mahdollistaa läheisen yhteistyön toimintaan osallistuvien luokanopettajien kanssa. Opettajille ja muille kasvattajille tarjotaan

luontokoulupäivien, koulutuspäivien ja ympäristökasvatusmateriaalin lisäksi henkilökohtaista neuvontaa vierailujen, puhelimen ja sähköpostin välityksellä.

Palautteella ja keskusteluilla arvioidaan ja kehitetään toimintaa siten, että se vastaa mahdollisimman hyvin kasvattajien tarpeita ja toiveita. Tavoitteena on, että kasvattajaa kannustetaan viemään lapsia ja nuoria myöhemminkin luontoon ja tarjoamaan heille myönteisiä luontoelämyksiä ja luonnontietoa.

Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan opettajat ja kasvattajat kokevat luontokasvatuksessa tuen tarvetta ja haluavat, että joku tulee avuksi ja mukaan luontoon. He arvostavat myös sitä, että kaikkea ei tarvitse itse suunnitella alusta loppuun, vaan että luontokoululla on tarjota valmis ohjelma.

Kummiluokan opettaja puolestaan kertoi haastattelussa pitävänsä luontokoulun toiminnassa erityisesti hyvänä sitä, että asioihin tutustutaan monipuolisesti. Sekä teoria että käytäntö on otettu huomioon ohjelman sisällössä ja käytännön toimia on suunnattu erityyppisille oppilaille. Lisäksi opettaja arvosti sitä, että hänen ei ole tarvinnut luontokoulupäivinä huolehtia tavaroiden hankinnasta.

Kummiluokkatoiminta muodostaa luontokoulutoiminnan rungon. Kummiluokkapäivien ohjelmat ja tukimateriaalit tukevat koulujen opetussuunnitelmiensa toteuttamista. Vuodesta 2004 alkaen kummiluokkatoiminta on kohdistunut vuosiluokkiin 3 ja 4. Yhteensä kummiluokkia on kymmenen joka lukuvuosi ja jokaiselle kummiluokalle pidetään neljä luontokoulupäivää. Käytännön kokemukset ovat vuosien mittaan osoittaneet, että kummiluokkatoiminnassa on tehokkainta keskittyä tiettyyn kohderyhmään, jotta voidaan tarjota hyvin tuotettu kokonaisuus. Syyslukukaudella luontokoulupäivien aiheina on ollut "Luonto ympärilläni" sekä "Opimme ekologiaa leikkien ja liikkuen". Ensimmäiseksi mainitussa kummiluokat mm. harjoittelevat luonnossa liikkumista ja luonnon havainnointia sekä tutustuvat lähiympäristöön ja luontokoulun työtapoihin. Ohjelmaan kuuluu erilaisia leikkejä, tutkimuksia, aistitehtäviä sekä lajintuntemusta. Ohjelman punaisena lankana on luonnon kunnioittaminen sekä ympäristöherkkyyden herättäminen. Toisessa ohjelmassa oppilaat saavat tietoa luonnon kiertokulusta sekä ravintoketjuista ja – verkoista. Talvella mennään tutkimaan talvista luontoa ja oppimaan miten eläimet selviytyvät talven yli. Keväisin suosittu ohjelma on selkärangattomien haaviminen vedestä ja niiden tutkiminen.

Selkärangattomien haaviminen vedestä on suosittu ohjelma keväisin (kuva: Kirsi Polvinen)

Kummiluokkatoiminnan lisäksi kouluille järjestetään eriaiheisia luontokoulupäiviä. Esimerkiksi vuonna 2011 luontokoululla oli yhteensä 52 koululaisryhmää vuosikursseilta 1-6. Nämä osallistuivat luontokouluohjelmiin "Sampsa Metsätontun päiväkirja" (1.-2. luokat), "Matematiikkaa ulkona" (3.-4. luokat) sekä "Kestävä elämäntapa" (5.-6. luokat).

Kouluille tarjottavasta toiminnasta on ohjattu luonnossa tapahtuva opetus ollut kysytyintä. Luontokoulupäivistä pyritään tekemään kokonaisvaltaisia ja yhteen päivään liittyviä useita erilaisia toimintoja, myös mm. kielten ja matematiikan opiskelua. Oppilas voi esimerkiksi matematiikan opinnoissa mieltää ympärysmittan vasta konkreettisesti mittaamalla itse puun ympäryksen. Kummiluokan opettajan mukaan lähes mitä ainetta tahansa voidaan opiskella luonnossa.

Porvoon luontokoululla on *kummiryhmiä* myös *päiväkodeissa*. Yhteistyön tavoitteena on mm. tehdä luontokoulua tunnetuksi yhteistyökumppanina, hyödyntää luontokoulun asiantuntemusta ja tukea pienten lasten luonto- ja ympäristökasvatusta päiväkodeissa. Toiminnan rakenne on periaatteessa samanlainen kuin kummiluokkatoiminnassa ja noudattaa koulujen lukuvuotta. Kummiryhmillä on lukuvuodessa neljä luontokoulupäivää. Sen lisäksi ympäristökasvattaja vierailee ryhmässä. Ryhmät saavat luontokoululta materiaalia sekä tekevät etätehtäviä ennen kutakin luontokoulupäivää ja sen jälkeen. Lisäksi *kummiryhmien henkilökunnalle* järjestetään *koulutuspäivä*.

Yhteistyössä päiväkotien kanssa luontokoulu järjestää päivähoitohenkilöstölle mm. ympäristökasvatustapaamisia. Niissä vaihdetaan kokemuksia, ideoita, tietoa ja osaa-

mista. Ohjelma pidetään sisällä, ulkona tai molemmissa. Vuonna 2011 tapaamisten teemoina olivat: "Tutkimusretkelle metsään", "Askartelu luonnon- ja kierrätysmateriaaleista", "Vesi" sekä "Luontosuhde". Luontokoululla on päiväkodeissa yhteyshenkilöitä, jotka toimivat linkkinä luontokoulun ja päiväkodin välillä ja välittävät muulle henkilökunnalle tietoa luontokoulun toiminnasta. Tapaamiset ovat avoimia kaikille kiinnostuneille.

Lukuvuoden aikana järjestetään opettajakunnalle suunnattuja koulutuspäiviä. Lukuvuonna 2011–2012 Porvoon luontokoulu järjesti Osaava-KKK-hankkeessa (www.peda.net/veraja/osaava/osaavakunnig) neljä vesokoulutuspäivää aiheina *Att lära in ute – fortbildning i utomhuspedagogik* sekä *Matematiikkaa ulkona*.

Porvoon luontokoulu tekee yhteistyötä nuorisotoimen kanssa ja sen tavoitteena on antaa tukea ja innostusta ympäristökasvatustyöhön nuorten parissa. Toimintaan kuuluu mm. luontokoulun tiedottaminen ajankohtaisista ympäristökasvatusasioista nuorisotiloihin ja vierailu nuorisotoimen leirillä.

Resurssit

Ympäristökasvattaja on vastuussa luontokoulun toiminnasta, suunnittelusta ja toteuttamisesta. Hänen lisäksi ympäristönsuojelupäällikkö vastaa koko ympäristösuojelutoiminnasta. Koska luontokoulun henkilöresurssit ovat rajalliset ja osa päivistä on varattu muuhun toimintaan, suhteellisen pieni määrä kouluja, päiväkoteja sekä luokkia ja muita lapsiryhmiä voi olla mukana toiminnassa lukuvuotta kohden. Toimintaan pitää lisäksi sisältyä myös luontokoulun toiminnan suunnittelua ja kehittämistä sekä materiaalin valmistamista. Esimerkiksi vuonna 2011 Porvoon luontokoululla oli 125 opetusryhmää. 2379 lasta, nuorta ja aikuista osallistui toimintaan. Opetustunteja (á 45 min) oli yhteensä 381.

Porvoon luontokoulu toimii kiertävänä luontokouluna, joka on halvin tapa toteuttaa toimintaa. Suurimmalla osalla muita luonto- ja ympäristökouluja on kiinteä toimipaikka. Kiertävällä luontokoululla ei ole kiinteää toimipaikkaa, vaan toiminnassa hyödynnetään koulun tai päiväkodin omaa lähiympäristöä. Samalla lähiympäristö tulee tutuksi ja sitä opitaan käyttämään ja arvostamaan uudella tavalla.

Porvoon luontokoulu on verkostoitunut muiden Suomessa toimivien luonto- ja ympäristökoulujen kanssa ja tapaamisia on yleensä kaksi kertaa vuodessa. Uusi yhteistyöverkko nuorisokeskusten, metsähallituksen luontokeskusten ja leirikoulujen LYKE (www.luontokoulut.fi/lyke.php) välillä on myös perustettu ja Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan sitä on tarkoitus edelleen vahvistaa. Lisäksi Porvoon luontokoulu tekee kansainvälistä yhteistyötä pääasiassa Pohjoismaiden kanssa.

Palveluprosessi

Luontokoulun tavoitteena on toimia opettajien ja muiden kasvattajien tukena ja toiminnan suunnittelun pohjana toimii Porvoon kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma, esiopetussuunnitelma sekä varhaiskasvatussuunnitelma. Tavallisesti ympäristökasvattaja suunnittelee valmiiksi tietyn ohjelman ja tarjoaa sitä itse asiakkaille. Koko lukuvuoden kestävän kummiluokka- ja kummiryhmätöiminnan lisäksi, ympäristökasvattaja mm. tekee kouluissa eri luontokouluohjelmien kanssa pieniä kiertueita. Joskus kasvattajat ottavat myös omasta aloitteestaan yhteyttä luontokouluun tiedustellakseen luontokoulupäivää. Ne räätälöidään yhdessä asiakkaan kanssa.

Seuraavassa kuvataan esimerkkinä kummiluokkatoiminnan palveluprosessi. Haku kummiluokaksi tapahtuu syyslukukauden alussa. Ennen ensimmäistä luontokoulupäivää kummiluokan oppilaita ja opettajia pyydetään valmistautumaan luontokoulun antamien ohjeiden mukaan. Opettaja välittää oppilaiden koteihin luontokoulun kirjoittaman tiedotteen. Luokka laatii omat luontosääntönsä, joissa käydään läpi muistettavat asiat luokan lähtiessä luontoon. Jokamiehen oikeuksista ja luontokoulupäivän tarkoituksesta keskustellaan luokassa. Oppilaat tekevät esim. tehtävän ”Luontokokemukseni”, jossa kirjoitetaan lyhyt kertomus jostain mitä on joskus kokenut luonnossa. Varusteista keskusteleminen ja tiedottaminen ja ympäristöystävällisten eväiden suunnitteleminen ovat myös osa valmistautumista. Luontokoulupäivän jälkeen oppilaiden kanssa keskustellaan päivään liittyvistä kokemuksista. Lisäksi luontokoulu toivoo palautetta sekä oppilailta että opettajilta jokaisen luontokoulupäivän jälkeen.

Selkärangattomien tunnistaminen on mielenkiintoista (kuva: Kirsi Polvinen)

Luontokoulun tavoitteena on, että opettajat saisivat välineitä ja menetelmiä toteuttaa luonnossa tapahtuvaa opetusta myös itsekseen. Se vaatii luokanopettajalta uskallusta ja innostusta, mutta on palkitsevaa. Alussa pitää ehkä sietää levottomuutta ja kaa-

osta ja mahdollisesti myös koulunkäyntiavustajan mukanaolo voi olla tarpeen. Myös koulun rehtorin tuki toiminnalle on tärkeää. Opettajakunnan yhteinen luontopäivien suunnittelu antaa myös tukea yksittäiselle opettajalle.

Koululaisten vanhemmat voivat tukea luontokoulupäivien toimintaa ja positiivisten elämyksien saamista ympäristökasvattajan mukaan varustamalla ja pukemalla lapsensa oikein. Se valitettavasti ympäristökasvattajan mukaan on osoittautunut haasteelliseksi. Luontokoulupäivästä voi jäädä ikäviä muistoja, jos päällimmäisenä muistona on paleleminen tai kastuminen. Toinen nykypäivän haaste on se, että lapset eivät aina syö kunnollista aamupalaa. Myös siihen toivottaisiin vanhempien tukea. Ympäristökasvattajan mukaan vanhemmilla olisi varmasti paljon annettavaa, jos he voisivat olla mukana ideoimassa luontokoulun toimintaa.

5.2.5 Hyvinvointivaikutuksista

Tähän julkaisuun haastatellun kummiluokan opettajan mukaan luokan oppilaat suhtautuivat ennen luontokoulupäiviä ympäristö- ja luonnontiedon opiskeluun melko vastahakoisesti. Heille oli syntynyt käsitys, että ympäristö- ja luonnontiedon opiskelu on tylsää kirjasta oppimista. Luontokoulupäivien myötä oppilaiden innostus aineeseen on kuitenkin selvästi lisääntynyt.

Ympäristökasvattaja pitää aistikokemuksia ja itse koettavia elämyksiä erityisen tärkeinä. Hänen mukaansa pitää tuntea tuoksuja, kuulla linnunlaulua ja tunnustella luonnon materiaaleja käsin jne. Ympäristökasvattajan mielestä kasvaminen täysipainoiseksi yksilöksi, jolla on tunneside luontoon, välittää lähiympäristöstä ja sitä kautta koko maailmasta, on vaikeaa ilman kosketusta elävään luontoon.

"Tajusin vasta aikuisena, että kaikkein vahvimmat muistot lapsuudesta liittyvät luontoon"

Ympäristökasvattaja

"Muistan yhden oppilaan, joka ei ollut mistään kiinnostunut. Meillä oli neljäs ja viimeinen luontokoulupäivä ja olimme linturetkellä. Kun hän näki ja kuuli kyhmyjoutsenparin laskutuvan veden päälle, niin yhtäkkiä hänen innostuksensa ikään kuin heräsi! Silloin ajattelin, että vihdoinkin!"

Ympäristökasvattaja

Itse koetut elämykset ovat tärkeää luontokoulupäivien antia (kuva: Kirsi Polvinen)

Luontokoulun oppilaat saavat harjoitusta sosiaalisiin taitoihin ja yhteistyöhön erilaisessa ja usein haastavammassa ympäristössä luokkahuoneeseen verrattuna. Ympäristökasvattajan mukaan yhteistyön tekeminen erilaisissa pienryhmissä tai pareittain ja toistensa auttaminen tapahtuu luonnollisemmin ulkona. Kummiluokan opettajan mukaan luokkatilassa tietyt käyttäytymismallit ovat totunnaisia. Ulkona luonnossa on helpompaa työskennellä myös sellaisten luokkakavereiden kanssa, joiden kanssa ei yleensä työskennellä. Opettaja mainitsee haastattelussa, että luontokoulutehtävät ovat luovia ja liikunnallisia, ja niiden kautta yhdessä tekemisen riemu tapahtuu vaivihkaa.

Yhdessä tekeminen harjoittaa lasten sosiaalisia taitoja (kuva: Kirsi Polvinen)

5.2.6 Ajatuksia luontoon liittyvien palveluiden kehittämiseksi

Rahoituksen puute on usein ongelmana luonto- ja ympäristökoulujen toiminnalle. Suurin osa Suomessa toimivista luontokouluista on kunnan rahoittamia. Muutama luontokouluista on perustettu isomman hankkeen puitteissa, esim. EU-hankkeen myötä, ja hankerahan loputtua kunta on jatkanut rahoittamista. Aina rahoitusta ei kuitenkaan kunnilta löydy, ja luontokoulun toiminta on pitänyt valitettavasti lopettaa.

Luontokouluja on Suomessa vähän verrattuna esimerkiksi Ruotsiin, jossa niitä on noin sata (www.naturskola.se/). Luonto- ja ympäristökoulut ovat erinomainen tapa tukea päiväkoteja ja kouluja ympäristökasvatuksessa. Myös niiden kuntien, jossa ei vielä ole luontokoulua, olisi Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan hyvä olla tietoinen tällaisesta mahdollisuudesta. Kuntien yhdistyessä esim. yhteinen kiertävä luonto- tai ympäristökoulu voisi olla kunnille yhteinen uusi tapa toimia yhdessä.

Kiertävä luontokoulu on edullisin tapa toteuttaa toimintaa, ja Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan uusien toimijoiden onkin hyvä aloittaa kiertävänä. Toiminta voisi hyvin alkaa pienimuotoisena, ja ajan sekä tarjolla olevien resurssien myötä sitä voi laajentaa.

Luontokoulun kummiluokan opettaja mainitsee, että opettajat kaipaisivat enemmän tietoa kouluille tarjottavista luontoon liittyvistä palveluista. Hänen mukaansa esimerkiksi WWF ja Luonto-Liitto järjestävät kouluille teemapäiviä, mutta niistä ei tiedoteta riittävästi ja niitä on vaikeaa saada tilattua, koska ne varataan niin aikaisin. Hän toivoi myös, että luontokoulun kummiluokkatoimintaa voisi laajentaa myös useammalle luokka-asteelle ja useammiksi päiviksi vuodessa.

6 Yhteenveto

6.1 Hyvinvointivaikutuksia

Luontoympäristöllä on todettu olevan tutkimuksien mukaan useita myönteisiä vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin. Näyttö luontoliikunnan vaikutuksista on tärkeää välittää myös päätöksentekijöille, koska siten luontoliikuntaa voidaan edistää ja kehittää edelleen. Seuraavassa on mainittu muutamia tavoiteltuja ja jo todettuja hyvinvointivaikutuksia tähän julkaisuun tutkituissa esimerkkikohteissa. Vastaavanlaisia tutkimuksia olisi syytä jatkaa ja mielenkiintoista olisi myös seurata todettujen hyvinvointivaikutusten merkitystä näiden lasten tulevinä vuosina.

Luonto tarjoaa monipuolisen ympäristön lapsille harjoittaa leikin lomassa motorisia perustaitoja, kehon hallintaa ja parantaa fyysistä kuntoa. Tässä julkaisussa esimerkkinä esitellyssä metsäesikoulussa lapset olivat vuoden aikana oppineet havainnoimaan ympäristöään ja ymmärtämään, miten siellä kannattaa liikkua. Metsäesikoulun yhtenä tärkeänä tavoitteena oli lasten fyysisen kunnon paraneminen, ja tavoite toteutui esikouluvuoden aikana. Vanhemmille lähetettyjen kyselyiden perusteella esimerkiksi kävelemisen jaksaminen oli lapsilla kehittynyt todella paljon. Myös lasten suunnistus- ja hahmotustaidot ympäristössä olivat kehittyneet metsäesikouluvuoden aikana. Se puolestaan luo vanhemmille turvallisuutta ja luottamusta päästää lapsi liikkumaan lähiympäristössä itsekseen.

Luonnossa tapahtuvan toiminnan seurauksena lasten mielikuvitus ja vapaan leikin rikkaus kasvavat sekä lasten havaintoherkkyys huomioida ympäristön ilmiöitä ja tapahtumia kehittyä. Metsäesikoulun aikana lapset olivat alkaneet havainnoida ympäristöään entistä tarkemmin ja opettaneet samalla myös vanhempiaan tarkkailemaan luontoa uudella tavalla. Metsäesikoulussa ei ole leikkivälineitä lapsille, vaan siellä käytetään yhteisiä nimenantoleikkejä. Esimerkiksi sama keppi voi toimia eri leikeissä eri asiana kuten kävelykeppinä, valtikkana tai bussina. Se puolestaan on tukenut lasten kielellistä kehittymistä, mielikuvitusta ja sanavaraston monipuolistumista.

Luonnossa tapahtuvassa toiminnassa lasten sosiaaliset taidot ja kyky yhteistyöhön kehittyvät. Päiväkodin johtajan mukaan metsäesikoulussa ryhmähenki ja lasten kyky huolehtia toisistaan olivat selvästi kehittyneet. Lapset olivat oppineet pitämään toisistaan huolta ja olivat valmiita kenen tahansa pariin ryhmässä. Ero sosiaalisten suhteiden luomisessa oli hänen mukaansa selvä verrattuna tavallisiin esikouluryhmiin. Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan yhteistyön tekeminen erilaisissa pienryhmissä tai pareittain ja toistensa auttaminen tapahtuu luonnollisemmin ulkona. Kummiluokan opettajan mukaan luokkatilassa tietyt käyttäytymismallit ovat totunnaisia. Ulkona luonnossa on helpompaa työskennellä myös sellaisten luokkaka-vereiden kanssa, joiden kanssa ei yleensä työskennellä. Opettaja mainitsee haastattelussa, että luontokoulutehtävät ovat luovia ja liikunnallisia, ja niiden kautta yhdessä tekemisen riemu tapahtuu itsestään. Eräs metsäesikoulun vanhemmista kertoi haastattelussa, että lapsen kyky tehdä aloitteita ja sanoa omia mielipiteitä oli kehittynyt metsäesikoulussa. Toinen vanhempi puolestaan mainitsi, että hänen lapsensa kyky kokeilla uusia asioita ja omia rajojaan oli parantunut. Lapsesta oli tullut selvästi entistä rohkeampi.

6.2 Palveluille on kysyntää

Luontosuhde syntyy kokemusten ja elämysten kautta. Lapsien ihmetys luontoon muodostuu heidän kasvaessaan arvostukseksi luontoa kohtaan ja haluksi suojella sitä. Asiassa pätee hyvin sanonta ”mitä et koe, et voi myöskään arvostaa”. Siksi onkin erityisen tärkeää kehittää uusia palveluja lapsille ja nuorille, joissa he voivat omakohtaisesti kokea luonnossa olon ja saada siellä elämyksiä.

Vanhempien kiire ja työpaineet yhdistettynä luontolukutaidottomuuteen ovat lisänneet luontoon ja liikuntaan liittyvien palveluiden tarvetta. Perheet tiedostavat myös tähän julkaisuun tehtyjen haastattelujen perusteella luontosuhteen tärkeyden ja haluavat tarjota lapsilleen aidon suhteen luontoon. Oppijan (lapset, nuoret ja opiskelijat) lisäksi tulisi kiinnittää huomiota erityisesti siihen, että opettajat ja muut ammattikasvattajat saavat lisää koulutusta ja muita palveluita oman työnsä tukemiseen. Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan opettajat ja muut ammattikasvattajat kokevat luontokasvatuksessa tuen tarvetta ja haluavat, että heidän avukseen tullaan luontoon. He arvostavat myös sitä, että esimerkiksi luontokoululla on tarjota valmis ohjelma. Luontokoulun kummiluokan opettaja kertoo haastattelussaan, että opettajat kaipaisivat enemmän tietoa kouluille tarjottavista luontoon liittyvistä palveluista. Luontosuhde tulisi saada osaksi kaikkea koulutusta ja oppimisympäristöä voisi hyvin laajentaa lähiluontoon.

Haastatteluissa tätä julkaisua varten nousi esiin muutamia ajatuksia lähinnä varhaiskasvatukseen liittyvistä uusista palvelukonsepteista. Luonnossa Liikkuen ry ja Suomen Latu kehittävät parhaillaan yhteistyössä iltapäiväkerhokonseptia (LK Tuulenhuiske), jota lähdetään tarjoamaan alan toimijoille. Luontoon liittyvälle iltapäiväkerhotoiminnalle nähtiin esikoululaisten vanhempien haastatteluiden perusteella tarvetta, varsinkin metsäesikoulun käyneille lapsille. Lasten luontosuhteen ajateltiin varmasti muuttuvan, jos metsäesikoulun jälkeen koulussa olisi vastaavaa luontevaa jatkoa. Opetusvirasto on myös hyvin kiinnostunut kyseisestä hankkeesta, koska se haluaa kehittää Metsävaeltajatoimintaa kaupungin muihin iltapäiväkerhoihin.

Lisäksi Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtaja mainitsee uusiksi mahdollisuuksiksi konsultoinnin liittyen luonnossa tai liikkuen tapahtuvien perheretkien järjestämiseen ja luontokerhot vanhemmille koululaisille. Luontokerhot voisivat olla muutaman kerran viikossa järjestettäviä ja niissä voisi keskittyä pidempikestoisiin asioihin kuten suunnistukseen tai maastopyöräilyyn. Palveluissa hyödynnettävän luonnon ei tarvitse olla metsäluontoa. "Ympäristön havainnointi" – esikouluja voitaisiin myös kehittää. Edellytyksenä on, että opettaja tai toiminnan vetäjä perehtyy itse ympäristöön ja siihen, mitä siellä voi havainnoida. Luontoa hyödyntävät palvelut ovat yhä kysytympiä ja edellytykset niiden kehittämiseen olisi yhteistyössä luotava mahdollisimman otolliseksi.

6.3 Mitä tarvitaan?

- Enemmän positiivista viestintää ja jäsenettyä tietoa nykyisistä luontoa hyödyntävistä palveluntarjoajista ja heidän tarjoamastaan eri ikäryhmille
- Innostuneita ihmisiä ja toimintaympäristöä tukevia päättäjiä.
- Tieteellistä näyttöä luontoliikunnan vaikutuksista päätöksentekijöille
- Luontoliikunnan edellytysten huomioimista kaavoituksessa ja kaupunkisuunnittelussa
- Metsä- ja luontosuhteen liittämistä osaksi eri tasojen koulutusta ja oppimisympäristöjä
- Liiketoimintaosaamisen kehittämistä ja erilaisten kustannustehokkaiden yrittäjyysvaihtoehtojen pohdintaa, koska rahoituksen puute ja jatkuvuus ovat usein ongelmana julkiselle ja aatteelliselle toiminnalle
- Avoimempaa ja monialaisempaa yhteistyötä yritystoiminnan käynnistämiseksi ja erilaisten verkottuneiden ja yhteistoimintaan perustuvien liiketoimintamallien kehittämiseksi
- Keinoja asiakkaiden osallistamiseksi ja osallistumiseksi palveluiden kehittämiseksi

Yhteistyön kehittäminen alan toimijoiden kesken

Luontoa hyödyntävien palveluiden kehittämiseen tarvitaan asiaansa uskovia ja innostuneita ihmisiä sekä toimintaympäristöä tukevia päättäjiä. Tarvitaan myös ennakkoluulottomuutta siihen, miten asioita tehdään ja miten esimerkiksi varhaiskasvatusta toteutetaan. Uuden toiminnan kehittäjältä vaaditaan myös oikeaa suhtautumista epäonnistumisiin ja kykyä peilata toimintaansa ja kehittää sitä.

Avoimempi ja monialaisempi yhteistyö ja verkostoituminen toiminnan kehittämiseksi ovat tärkeitä. Tähän julkaisuun haastateltua metsäesikoulun vastuunopettajaa kiinnostaa esimerkiksi tiiviimpi yhteistyö esikoulun ja koulun välillä. Ulkona tehtäviä toimintatuokioita voisi kehittää yhteistyössä metsäesikoulujen ohjaajien ja ensimmäisen luokan välillä pilottimalleina kaupunkeihin. Uusi yhteistyöverkko nuorisokeskusten, metsähallituksen luontokeskusten ja leirikoulujen välillä on hiljattain perustettu

ja Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan sitä on tarkoitus edelleen vahvistaa. Myös luontoon liittyvät yhdistykset voisivat järjestää entistä enemmän yhteisiä kokoontumisia ja seminaareja, joissa olisi mahdollisuus verkostoitua muiden alan toimijoiden kanssa. Verkostosta on toimijoille monenlaista hyötyä. Se mm. laajentaa toimijoiden näkökulmaa, tehostaa toimintaa, sekä tuo uskottavuutta ja resursseja kehittämiseen ja koordinointiin. Verkostojen luomista estää tällä hetkellä kokonaiskuvan puute luontoon liittyvien palveluiden tarjoajista ja heidän asiakasryhmistään. Kokonaiskuvan laajempi hahmottaminen olisi oleellista, jotta luontoon liittyviä palveluita voisi jatkossa kehittää tehokkaammin. Oman palvelun kehittämisen liittäminen jo olemassa olevaan alustaan voisi olla parempi tapa kuin esimerkiksi yhdistyksen perustaminen. Tähän julkaisuun haastatellun Luonnossa Liikkuen ry:n puheenjohtajan mukaan sekä yhdistyksen perustaminen että sen ylläpitäminen ovat työläitä prosesseja, ja yhteistyökumppanin miettimiseen kannattaa käyttää aikaa.

Liiketoimintaosaamisen kehittäminen

Suomella olisi hyvät mahdollisuudet toimia luontoa hyödyntävien palveluiden mallimaana. Suomi on erityisessä asemassa moniin muihin maihin nähden luonnonvaraisten metsiensä ja rikkaan luontonsa puolesta. Luontoliikunnalla olisi mahdollisuus kansalliseksi vahvuusalueeksi.

Yhtenä haasteena on se, että luontoliikuntayrittäminen on nykyään tietynlaista elämäntapayrittäjyyttä eikä varsinaista liiketoiminnan harjoittamista. Yrittäjillä saattaa olla puutteita liiketoimintaosaamisessa ja tavoista sekä jäsentää että esittää ideoitaan eteenpäin. Palvelun ideoinnin ja kehittämisen taustalla on tyypillisesti jokin tunnistettu uusi mahdollisuus tai epäkohta, joka halutaan ratkaista. Nämä liittyvät usein omaan ammatilliseen taustaan, harrastuksiin tai vaihtoehtoihin tapoihin tehdä jotain uutta, joka on aina kiinnostanut. Henkilökohtainen kiinnostus, sitoutuminen ja jääräpäisyys ovat hyviä lähtökohtia idean jalostamiselle ja kehittämiselle ympäristöissä, joihin usein tuodaan aivan uudenlaisia toiminta- ja palvelumalleja. Hyväkin idea saattaa kuitenkin jäädä toteuttamatta kun törmätään käytännön realiteetteihin ja haasteisiin sekä vaikeuteen myydä omia ajatuksia erilaisille päätöksentekijöille ja sidosryhmille. Ideoiden kehittämisessä ja konseptoinnissa voidaan käyttää erilaisia ajattelun ja visualisoinnin työkaluja, joiden avulla voidaan systemaattisesti selkeyttää, dokumentoida ja analysoida omia tavoitteita. Työkalut auttavat esittämään suunnitelmia sellaisessa muodossa, jotka auttavat asiaan ensimmäistä kertaa perehtyviä helpommin hahmottamaan mistä on kysymys. Tässä julkaisussa on esitetty muutamia työkaluja avuksi palveluiden kehittäjille. Niiden käyttöön ja liiketoimintaosaamiseen liittyville workshoppeille ja koulutustilaisuuksille olisi varmasti enemmän tarvetta luontoliikuntaan liittyvien palveluiden kehittäjien tueksi. Jotta elämäntapayrittäjyyden ohella syntyisi enemmän varsinaista luontoon liittyvää liiketoimintaa, nuorten yrittäjyyskoulutuksessa pitäisi korostaa myös mahdollisuutta luonnon hyödyntämisestä palveluita kehitettäessä.

Yritystoiminnan käynnistämiseksi ja kehittämiseksi olisi hyvä miettiä esimerkiksi erilaisia verkottuneita ja yhteistoimintaan perustuvia liiketoimintamalleja. Oman palveluidean yhdistäminen johonkin jo olemassa olevaan perusliiketoimintaan, kuten majoitukseen, liikuntalajiin, päiväkotitoimintaan (vrt. metsäesikoulu) saattaa ratkaista kannattavuuteen liittyviä perusongelmia ja synnyttää molemminpuolista hyötyä. Mahdollisilla yhteistyökumppaneilla voi olla jo valmiit markkinointi- ja myyntikanavat, mikä helpottaa markkinoille pääsyä. Liiketoiminta-ajatuksena voi olla myös oman tarjonnan yhdistäminen useiden toisiaan täydentävien palvelujen kanssa, jolloin valintamahdollisuuksien kasvaessa myös huomio ja asiakkaiden kiinnostus lisääntyvät. Liiketoimintamallin suunnittelu auttaa myös rahoittajien vakuuttelussa. Edellä mainittuja työkaluja voidaan hyödyntää liiketoimintamallin suunnittelussa ja arvioida erilaisen vaihtoehtojen vaikutusta oman palvelumallin sisältöön.

Asiakkaiden osallistuminen palveluiden kehittämiseen

Mahdollisuuksien kehittämiseen asiakkaiden (esim. perheet ja ammattikasvattajat) osallistumiseksi palveluiden kehittämiseen olisi syytä kiinnittää entistä enemmän huomiota. Tähän julkaisuun haastatellun ympäristökasvattajan mukaan vanhemmilla olisi paljon annettavaa, jos he voisivat olla enemmän mukana ideoimassa luontokoulun toimintaa. Metsäesikoulussa vanhempien toiveita, ideoita ja kysymyksiä on kuultu alusta saakka vanhempainiltojen, päivittäisten keskustelujen ja yhteistoiminnallisten juhlien yhteydessä. Vanhempainiltoihin on tiedon välittämisen lisäksi yleensä liitetty mukaan toimintaa, esim. vanhempien kanssa on vietetty aikaa luonnossa. Yhteiset toiminnot edesauttavat yhteisöllisyyttä, ja vanhempien välinen verkosto on tärkeä myös lasten siirtyessä metsäesikoulusta koulumaailmaan.

Mahdollisuuksien rakentaminen luontoon menemiseksi

On tärkeää pohtia, miten voitaisiin paremmin rakentaa mahdollisuuksia luontoon menemiseksi. Luonto ja metsät tulisi huomioida jo kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa eri toimijoiden (päättäjien, palveluntarjoajien, jne.) yhteisessä ymmärryksessä. Esimerkiksi "Löydä Nuuksio" -hanke kehittää laajemminkin koko pääkaupunkiseudun viheralueverkostoa. Sen tavoitteena on vahvistaa pääkaupunkiseudun luontoympäristön kestävyyttä ja kansainvälistä vetovoimaisuutta sekä sen asukkaiden hyvinvointia. Hanke hyödyttää myös Nuuksion järviylängöllä toimivia matkailu-, virkistyspalvelu- ja ohjelmapalveluyrityksiä. Tämän tyyppisiä hankkeita olisi syytä kehittää laajemminkin.

Positiiviseen viestintään ja tietoisuuden levittämiseen luonnon hyödyntämisen mahdollisuuksista ja hyvinvointivaikutuksista olisi kiinnitettävä entistä enemmän huomiota, ja siihen myös tämä julkaisu pyrkii. Vanhemmilla saattaa olla puutteita tiedoissa luontoliikunnan merkityksestä lapsen kehitykseen. Usein vanhemmat myös siirtävät omia ennakkoluulojaan lapsilleen, eivätkä luota lastensa kykyyn selviytyä luontoympäristössä. Vanhempien haastatteluissa tätä julkaisua varten tuli esille, että pohdintaa aiheuttivat erityisesti lasten jaksaminen metsäesikoulun haastavassa maastossa ja las-

ten pärjääminen erilaisissa sääoloissa. Yhtenä estävänä tekijänä luontoon menemisessä on liian pitkälle viety pelottelu luonnossa olevista vaaroista, kuten punkeista ja hirvikärpäsistä. Lisäksi tekstiiliteollisuuden kehittyessä ihmisillä saattaa olla käsitys, että luontoon menemisen edellytyksenä ovat kalliit varusteet.

Palveluiden toteuttaminen kustannustehokkaasti

Perusoletuksena on, että palveluiden kehittämisen ja toteuttamisen pitää olla mahdollisimman edullista. Haasteena on myös rahoituskanavien löytäminen kehityksen alkuvaiheiden jälkeen. Kustannuksia on mahdollista pienentää esimerkiksi pohtimalla kiinteiden tilojen tarpeellisuutta palveluiden toteutuksessa.

Suurin osa Suomessa toimivista luontokouluista on kunnan rahoittamia. Muutama luontokouluista on perustettu isomman hankkeen puitteissa, esim. EU-hankkeen myötä, ja hankerahan loputtua kunta on jatkanut rahoittamista. Aina rahoitusta ei kuitenkaan kunnilta löydy, ja luontokoulun toiminta on pitänyt valitettavasti lopettaa. Kiertävä luontokoulu on halvin tapa toteuttaa toimintaa, jolloin toiminnassa ei tarvita luontokoulun puolesta kiinteitä tiloja ja toimintaympäristönä on asiakkaiden lähiluonto. Porvoon luontokoulun ympäristökasvattajan mukaan siten uusien toimijoiden olisi hyvä aloittaa. Kuntien yhdistyessä yhteinen kiertävä luontokoulu voisi olla kunnille yhteinen uusi tapa toimia yhdessä. Toiminta voisi hyvin alkaa pienimuotoisena. Ruotsissa esimerkiksi useat toimijat tekevät luontokouluopettajan työtä aluksi vain puolet työajastaan ja myöhemmin työaikaa voidaan mahdollisuuksien mukaan lisätä.

Iltapäiväkerhon toiminnassa esimerkiksi kota, maja tai kesäkahvila toimii riittävänä sisätilana, jos keittiötä ei tarvita välipalan valmistamiseen. Ruuan voi ostaa ostopalveluna. Tilaa ei iltapäiväkerhossa tarvita välttämättä lainkaan varusteiden säilytystä ja kuivausta varten. Metsäesikoulussa kesäisin kahvilana toimiva tila on puolestaan riittävä sisätilaksi. Tämän tyyppisiä tiloja voisi hyödyntää laajemminkin luontoon liittyvissä palveluissa kustannusten vähentämiseksi.

Iltapäiväkerhon perustamisessa voidaan edetä kahta reittiä eli joko toimia yksityisenä iltapäiväkerhona tai kaupungin palveluntarjoajana. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa kaupunki myöntää tietyn kuukausittaisen tuen, mutta toiminta ei saa maksaa perheille kuin tietyn määrän. Rahoitusta pitää siis hankkia myös muualta. Toimimisella kaupungin palveluntarjoajana ei siis tuoteta voittoa. Luonnossa Liikkuen ry selvitti kyselyllä, paljonko perheet olisivat valmiita maksamaan LK -iltapäiväkerhosta. Kyselyn perusteella perheet olivat valmiita maksamaan jopa kaksinkertaisen hinnan nykyiseen verrattuna. Yksityisenä iltapäiväkerhona toimiessa hinnoittelun voisi määrittellä itse ja toiminnasta olisi mahdollista tulla liiketoiminnallisesti kannattavaa. Toimintaa olisi mahdollista myös harjoittaa yritys pohjalta.

Yhteisenä haasteenamme on pohtia, miten olemassa olevaa osaamista ja erilaisia luontoon liittyviä palveluita voidaan toteuttaa kustannustehokkaasti myös yritys pohjalta sekä kehittää palveluista myös menestyviä vientituotteita.

7 Lähdeluettelo

1. Salonen, K. 2010. Mielen Luonto. Green Spot, www.greenspot.fi.
2. Korpela, Kalevi M; Ylen, M; Tyrväinen, L. and Silvennoinen H. 2008. Determinants of restorative experiences in everyday favorite places. *Health & Place*, Vol. 14, Issue 4, pp. 636-652.
3. Korpela, K. M; Ylen, M; Tyrväinen, L. and Silvennoinen, H. 2010. Favorite green, waterside and urban environments, restorative experiences and perceived health in Finland. *Health Promot. Int.* 25 (2), pp. 200-209.
4. Saarinen, K. 2010. Kolumni "Allergiaterveyttä luonnosta". www.sll.fi/kolumni/allergiaterveyttä-luonnosta
5. Laukkanen, R. 2010. Luontoliikunta ja Terveys. Raportti Suomen Ladulle (www.suomenlatu.fi). Mukaelma alkuperäisestä raportista "Green Exercise and Health" Frisk i Naturen-projektille (FRIFO/www.frifo.no, 16.2.2010)
6. Jelley S.J. 2005. *Science and Medicine in Sport*, Vol. 8, no 4, Suppl. 91.
7. Kyttä, M. ja Kahila M. 2006. PehmoGIS elinympäristön koetun laadun kartoittajana. Teknillinen Korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. urn.fi/urn:nbn:fi:tkk-007794
8. ProAgria Keskusten Liiton julkaisuja 1120. Kasvunvara – työkaluja parempaan palveluun (julkaistaan lokakuussa 2012).
9. Edvardson B. and Olsson J. 1996. Key Concepts for New Service Development. *The Service Industries Journal*, Vol. 16, No.2, pp. 140-164.
10. Bitner M., Ostron A., Morgan F., 2008. Service Blueprinting: A Practical Technique for Service Innovation. *California Management Review*, Vol. 50, No. 3, pp. 66-94.

SITRA

**KANSALLINEN
HYVINVOINTIVERKOSTO**

Kumppanuus ja käyttäjälähtöisyys